

Mevlânâ

ARAŞTIRMALARI

-7-

Editör:
Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu
Doç. Dr. Yakup Şafak

AKÇAĞ

MEVLÂNÂ ARAŞTIRMALARI -7

Editörler: Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu,
Doç. Dr. Yakup Şafak

Mevlânâ Araştırmaları Derneđi Bilim Kurulu

Dr. Nazif Öztürk, Prof. Dr. Hicabi Kırılancık,
Prof. Dr. Derya Örs, Prof. Dr. Mustafa Arslan,
Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu,
Doç. Dr. Yakup Şafak

Akçağ Yayınları: 1719
Yeni Türk Edebiyatı: 146

1. Baskı / Ankara 2021

ISBN: 978-605-342-701-8

*Kitabın içeriđi ile ilgili
tüm hukuki sorumluluk yazarına aittir.*

Sertifika No.: 44397

© Akçağ Yayınları 2021
Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı
anlaŐmalı olarak Akçağ Yayınları'na aittir. İzinsiz kısmen ya da
tamamen çoğaltılıp yayınlanamaz.

Baskı: Sonçađ Yayıncılık Matbaacılık
İstanbul Cad. İstanbul ÇarŐısı
48 / 48 06070 - İskitler / ANKARA

Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ő.
Osman Tan Cad. No. 37/B Balgat-Ankara
Tel: (312) 432 17 98 - 433 86 51 Faks: (312) 432 28 52

E-posta: akcag@akcag.com.tr
www.akcag.com.tr

MEVLÂNÂ ARAŞTIRMALARI 7

Editörler:

Prof. Dr. Adnan KARAIÖMAİLOĐLU

Doç. Dr. Yakup Şafak

Mevlânâ Araőtirmaları Derneđi Bilim Kurulu

Dr. Nazif Öztürk, Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç,

Prof. Dr. Derya Örs, Prof. Dr. Mustafa Arslan,

Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu, Doç. Dr. Yakup Şafak

AKÇAĞ

MESNEVÎ'NİN YAZILIŞI VE EN DOĞRU, EN ESKİ YAZMALARI¹

Prof. Dr. Feridun Nâfiz UZLUK

(Yayına Hazırlayan: Nuri ŞİMŞEKLER)*

Mevlâna'nın hayatı, eserleri hakkında yazılan bir kitapta onun hem en büyük hem en çok değer verdiği eseri, Mesnevî'si hakkında bilgi vermekle beraber bu konuyu bir kere de yukarıda yazdığımız başlık yönünden incelemeyi, biraz genişçe bilgi vermeyi lüzumlu bulmaktayım.

Mesnevî, 6 cildin söylenip yazılmasından sonra ilave edilen Arapça önsözünde de bildirildiği üzere Hüsâmeddin Çelebi'nin arzusu ile yazılmış, onun ricası ile uzatılmıştır.

Mevlâna her hususta izinden yürümek istediği Peygamberimizin sünnetine uyarak eline kalem alıp yazı yazmamış, hemen bütün eserlerini dikte denilen bizim imlâ tabir eylediğimiz usül ile yani kendisi söyleyip başkaları tarafından yazılmak sureti ile meydana getirmiştir. Bu kâtiplerin adları kâtib-i esrâr, sırları yazan diye menakıp kitaplarında geçmektedir.

Bu satırlarımla Mevlâna'yı, okuyup yazma bilmeyen birisi gibi göstermek istediğim anlaşılmasın. O bilakis çok kitap okuyan bir aydıydı. Yazı yazmasını da pek iyi biliyordu. Hatta kalem-i sibtar *سبتر قلم* yani uzun ve kalın bir kalemle yazılar yazıyordu. Oğlu Alâeddin Çelebi'nin mucassas gerde *محصص گرده* yani kireçle sıvalı kabrinin üstüne arapça beyiti yazmıştır.

¹ Anne tarafından Mevlânâ ahfadından olan Prof. Dr. Feridun Nâfiz Uzluk (1902-1974) asıl mesleği gereği Tıp Tarihi konusunda çalışmalar yapmakla birlikte ceddine duyduğu hayranlık ve saygıdan dolayı da Mevlânâ ve Mevlevîlik konusunda "uzman" sayılacak derecede eserler vermiştir. Burada yayınlanan bu yazısı da İranlı Mevlânâ Araştırmacısı Prof. Dr. Bedüzzamân Furûzanfer'in "*Risale der tahkikî ahvâl u zindegân-ı Mevlânâ Celâleddin-i Muhammed meşhur be Mevlevî*" adıyla yayınladığı (Tahran, I. Baskı: 1936; II. Baskı: 1954) eserin, kendisi tarafından yapılan tercüme yazdığı, ancak Milli Eğitim Bakanlığı'nın 'uzun' olduğu gerekçesiyle *Mevlânâ Celâleddin* adlı eserde yayınlamadığı kısmıdır.

Bu bölümün ilk kısmını *Mevlânâ Araştırmaları-2*'de yayınlamıştık. ("Başlarım Ulu Tanrı'nın Adıyla", Feridun Nâfiz Uzluk, Haz. Nuri Şimşekler, Editör: Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yay., Ankara, 2008, ss. 294-324). Metin içinde bazı imla uygulamaları günümüze uygun hale getirilmiştir (Haz. Notu).

* Doç. Dr., Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Ataşesi.

ان كان لا يرجوك الا محسن
فيمن يلوذ و يستجير المجرم

Eğer senin merhametini yalnız iyilerin ümit etmesi lazım ise, mücrimler kime gidip sığınsınlar.

Bir defada kendi medresesinde Şems'in oturduğu hücrenin kapısı üstüne مقام اوصوڭ وارسه ای غافل آلدانماغل زنهار ماله معشوق خضر علیه السلام Makam-ı maşuk-i Hızır Aleyhisselam "Hızırın sevgilisinin durağı" diye bir ibare yazdığını menakıplar haber verir. Yine onun bazı kitapların boş sayfalarına yazı yazdığını aynı kaynaklar söylese de bunlar elimizde yoktur. Yalnız şurası gerçektir ki o, Şeyh-i Ekber Muhyiddin-i Arabî (öl. 12 Rebi. II. 638/1. 11. 1240) ile Şeyh-i Kebîr Konyalı Sadreddin (öl. 16 Muharrem 673/22 Temmuz 1274 Pazar), diğer birçok İslâm ulularının el yazılarına her yerde rastlamamıza rağmen Mevlâna'nın yazısını ne gördük, ne de görenleri işittik. Vakit vakit Mevlâna'nın yazısını buldum, diye yazanlar, bu gerçeği bilmeyenlerdir.²

² H. Â. Yücel'in Mevlâna'nın Rubaileri adıyla 1932 de yayınladığı kitabın sonunda bulunan:

اوصوڭ وارسه ای غافل آلدانماغل زنهار ماله
شول نسنه یه که سن قویوب کیدرسیک اول که ری قاله

*Usun varsa ey gâfil aldanmagıl zinhar mala
Şol nesneyeki sen koyup gidersin ol gerü kala*

gibi ciddi bir ifade ile başlayan Türkçe bir manzumeyi, onun kitabetini (yazısını) Mevlâna'nın yazısı, onun şiiri olmak üzere ileri sürmüşse de bunun yakından, uzaktan Mevlâna'ya nisbeti olmadığı aşikârdır. Önce Mevlâna us dediğimiz aklın, insanı ne kadar şaşırttığını bildiği için onu söz konusu etmez. Zira Mesnevisinde c. IV, 1408

عقل قربان کن به پیش مصطفی
حسبني الله گو که الله ام کفی

*Aklı, Mustafa Aleyhisselamın önünde kurban et,
Allah'ım bana kâfidir, diye söyle.*

şeklinde düşünen bir zat nasıl olur da usun varsa diye hem de ey gâfil diyerek söze başlar. Belki Mevlâna:

Ey kardeş! Aşk tut, çünkü o ebedîdir, mal, mülk bunlar gelip geçici şeylerdir, diye söyleseydi bu şiiri ona nisbet edebilirdik.

Yazıya gelince bu da onun olamaz. Varrâk yani bir kâğıtçının yazdığı anlaşılın bu manzumede başka bir tanık da şudur:

Mevlâna hiçbir şiirinde yalnız Şems diye mahlâs yazmamıştır. Ya Şems-i Tebrizi yahut Şemseddin, Şemsülhakki veddîn yahut Ey Şah Şücaüddin Şemsülhak-ı Tebrizi demiştir. Hâlbuki bu manzumede:

ای شمس دیله حقدن حقى بز فانیبوز اولدر باقى
قمولر آنوک مشتاقى تا خود که اول کیمک اوله

*Ey Şems dile Hak'tan Hakk'ı, biz fanîyüz oldur baki
Kamular anın müştakî ta hod ki ol kimun ola*
diye yazması da Mevlâna'nın olmadığını gösterir.

Mesnevî nasıl yazıldı?

Mevlâna türbesinde Mesnevîhân olan Siracüddin şöyle rivayet eder: Kurân'ın sırlarını açıklayan Mesnevî'nin yazılmasının sebebi şu oldu: Çelebi Hüsâmeddin, aşhabın Hâkîm Senâî'nin İlâhnamesi tarzında, Mantikuttayr vezninde bir kitap yazarsanız, bütün insanlar arasında hem andaç olarak kalır, hem âşıkların, dertlilerin can yoldaşı olur. Bu son derecede büyük bir acıma ve inayet olacaktır. Bu kulunuz ister ki değerli dostların yüzlerini sizin kutlu yüzünüze dönderip başka bir şeyle meşgul olmasınlar. Artık bundan sonrası efendimizin lütfuna kalmıştır.

Mevlâna, Hüsâmeddin Çelebiye: “Bu fikir sizin kutlu gönlünüze gelmeden böyle manzum bir kitabın yazılmasını, parlak mana incilerinin dizilmesini, gayıp ve şahadet âleminin bildiğini Rahman-i Rahim olan Tanrı, görünmez âleminde onları benim kalbime ilhâm etmişti. Şimdi gel kendi himmetinin semasının yüceliklerinde uçabildiğin kadar uç. Tamamıyla Peygambere uyararak gerçekler miracı tarafına bir yürüyüş yap, bizim iç âlemimiz senin ahengine uysun, harekete gelsin, bu manaların kelimelerini nazmetmeye başlasın” diye buyurdu.

Bütün sırları, soruları açıklayan, o günden beri Mevlevîlerce büyük önem verilen, ayrıca şerhler yazılan “hicdeh ebyat-ı Şerîf” de denilen ilk 18 beytin yazılı olan kâğıdı, destarının arasından çıkararak, Çelebiye sundu.

XV. Yüzyılın başına kadar yazılan eski Mesnevîlerin hepsinde ilk beyit şöyle başlar:

بشنو این نی چون شکایت میکند
از جدایها حکایت میکند
کز نیستان تا مرا بیریده اند
در نفیرم مرد و زن نالیده اند

*Dinle bu Ney'i şikâyet etmede
Ayrılıklardan hikâyet etmede
Dir kamışlıktan kopardılar beni
İnlemem ağlattı erkekle zeni*

Son beyit şöyledir:

در نیابد حال پخته هیچ خام
پس سخن کوتاه باید والسلام

*Ham olan bilmedi olgun halini
Söz uzatmak istemez kes kalini*

Mesnevî'nin vezni:

Eflâki şöyle ifade eder:

Fâilâtün fâilâtün fâilât
Cehl zulmatest u ilm âb-ı hayât

فاعلاتن فاعلاتن فاعلات

جهل ظلماتست و علم آب حیات

Fâilâtün fâilâtun fâilât
Bilgisizlikler karanlık, ilim ise âb-ı hayât

Bu vezne Bahr-i remel-i müseddesi mahzûfi maksur derler:

4+4+3= demek olup, Türklerin orta asyadan beri kullandıkları milli bir vezin olduğu için bilhassa Mesnevî Şerifin onunla yazılması, Anadoludaki hemen bütün manzum kitaplara örnek olmuştur. Başta Sultan Veled'in *Rebâbnâme*, *İntihânâme*'si olmak üzere Kırşehir'li Mevlevî şeyhi Süleyman'ın *Feleknâme* (701/1301-2) adlı Farsça mebde ve meaddan bahseden 4 bin beyitlik eseri ile yine onun *Mantıku't-tayr* tercümesi³ Âşık Paşanın *Garibnâme* yahut *Maârifnâme* isimli 10 bin beyitten fazla Türkçe azametli mesnevisi, Süleyman Çelebi'nin ünlü *Mevlid*'i, Hatip oğlu Tacüddin İbrahim'in *Ferahnâmesi* daha yüzlerce kitap hep bu vezinde yazılmıştır.

XV. asırdan sonra yazılan Mesnevî'lerin ilk beyiti şöyledir:

بشنو از نی چون حکایت میکند

از جداییها شکایت میکند

Dinle Ney'den kim hikâyet etmede
Ayrılıklardan şikâyet etmede

Görülüyor ki burada hikâyet evvel, şikâyet sonradır.

³ Feleknâme, Gülşehrî'nin Farsça bir eseridir. 701/1301 yılında yazılmıştır. Şimdilik dünyada tek nüshadır. Bir müsteşrik tarafından İstanbul'dan satın alınarak İsviçre'ye gönderilmişse de yaptığım şiddetli teşebbüsler üstüne, geri getirilmiş, parası verilerek Milli Eğitim Bakanlığının Ankara'daki genel kitaplığına konulmuştur; no: 817. İçerisinde, 140 beyit Gazan Mahmut han ile o sırada Anadolu'da İlhanlıların veziri olan Saveli Alâeddin'i övmektedir. Mebde ile Meâd hakkında yazılmış olan 4000 beyitli Mesnevî-i Şerif veznindeki bu eserin fotokopisi kitaplığımdır. *Mantıku't-tayr*, meşhur Feridüddin-i Attâr'ın ünlü kitabından Türkçeye çevrilmiş, yine mesnevi vezninde bir manzumedir. Kırşehirli olduğu için Gülşehrî, Gülşehrîli adını alan Sultan Veled'in halifelerinden Şeyh Süleyman'ın 717/1317 yılında tamamladığı bir eserdir. Kitabın içerisinde Mevlâna ile oğlu Sultan Veled hakkında büyük saygı gösterilmektedir. Teklifim üstüne Türk Dil Kurumu tarafından faksimile olarak bastırılmıştır.

İkinci beyit eski nüshalarda şöyledir:

کز نیستان تا مرا بیریده اند
در نفیرم مرد و زن نالیده اند

Eski nüshalarda “der nefirem” olduğu halde, sonrakilerde “ez nefirem” şeklindedir.

Mevlâna her ciltte tarikat yolcularına selsebili gibi akıp giden böyle beyitlerle Hüsâmeddin Çelebi'nin arzusunu yerine getirdiğini söyler, ona karşı inayetlerde bulunur.

Mevlâna'nın meşrebini bilmeyenler, Hüsâmeddin Çelebi'yi Şeyh, mürşit Mevlâna'yı ise derviş, mürit sanırlar.

İşte böylece Mevlâna heyecanlar, kararsızlıklar içerisinde Sema ederken, hamama yıkanmaya gittiğinde, ayakta, otururken, yürürken daima Mesnevî söylemeye devam etti.

Bazen öyle olurdu ki akşamdan başlayarak gün ağarınca kadar durmadan söyler, Hüsâmeddin Çelebi'nin yanında açılmış, hazırlanmış kamış kalemleri, bol kâğıtlar, mürekkep, divit, hokka, bulunur, Mevlâna söyler o yazardı. Bunlar için söyleyici hiçbir esere hiçbir kâğıda bakmazdı. Çelebi ise durmadan, süratle yazar, bittikten sonra hepsini güzel, yüksek sesle tekrar Mevlâna'ya okurdu. Birinci cildin ne zaman yazılmaya başladığı hakkında elimizde kesin bir bilgi yoktur.

Mesnevî'nin yazılmasına ne zaman başlanmıştır?

Seyyid Sahih Ahmed Dede kendi eserinde 659/1261 yılında Mevlâna 55, Hüsâmeddin Çelebi 37 yaşında iken Rebiülevvel'in ilk Cuma'sında Mesnevî-i Şerif'in yazılmasına başlandı, diyor. Fakat bu bilgiyi nereden aldığını bildirmiyor. Bu, Milâdi tarihle 1261 yılı Mart'ının başlarına isabet eder. Birinci cildin bitirilmesini de gök aylarının sonu olan Zilhicce'nin sonu diye yazıyor. Böylelikle birinci cildin 176 kıt'a surh ile 4012 beyiti 10 ay içerisinde tamamlanmış oluyor. Lâkin bunları neye göre yazdığını yazmıyor.

Son yıllarda ortaya atılan garip iddialar arasında Mesnevî'nin Abbâsî halifelerinin Bağdat'ta buldukları 657/1258 senesinden önce kaleme alındığı hakkında da bir fikir ileri sürülmüştür. Buna şahit olarak Mesnevî'nin C. I, 2794-2795 -beyitleri gösterilmektedir: -

آمده عباس حرب از بهر کین

بهر قمع احمد و استیز دین

Abbas, kini yüziünden, eski dininin öcünü almak, Hazret-i Ahmed'i yok etmek için savaş eylemek üzere gelmişti.

گشته دین را تا قیامت پشت و رو

در خلافت او و فرزندان او

Böyle olduğu halde o, oğulları halifelik makamında kıyamete kadar dine arka oldular, yardım ettiler.

Ankaralı Şârih, kitaplığında bulunan yazma nüshasında şöyle diyor:

“Nitekim Abbas hakkında Habib-i Ekrem bu hadisi buyurdu.

يا عم لكل شاعرٍ جائزة و جائزتك ان الخلافة في عقبك الى يوم القيامة

Ey ancam! Her şâir için atıyye vardır. Senin bahşişin ise, hilafetin kıyamete kadar senin neslinde olmasıdır.

Bilindiği üzere Abbasoğulları, Emevilerden hilafeti alıp (750-1258) Milâdi yılları arasında 500 sene devam eden bir hükümet kurmuşlardı. Bunların sonu olan El-Mu'tasım Billâh 14 Safer 656/20 Şubat 1258 yılında Hülâkû'nun emri ile öldürülmüş, onunla birlikte 2 oğlu, Abbasi ailesinden bütün akrabaları yok edilmişti. Bununla beraber sûri yani görünüşteki hilafet gerçi Abbas oğullarından alınmış ise de onun neslinden olanlar manevi hilâfete mazhar olup İslâm dinine kıyamete kadar yardımcı, arka olsalar yadırganmaz. Hak halifesi olan Şeyhler, manevi hilâfeti hâiz olacaklarından onların kapısına yönelmiş olanlar dahi, manevi muratlarına ererler.”

Ankaravî'deki cümleleri bugünün anlayışına çevirdiğimiz gibi, bizim de bu beyitlerden anlayışımız, Mesnevî'nin yazıldığı sırada Abbasi Hilâfetinin devamı hakkında herhangi bir işaretin bulunmadığı hakkında eskiden beri Mevlevîlik âlemindeki inanışın yerinde olduğu merkezindedir.

Birinci cildin yazılmasından sonra Hüsâmeddin Çelebi'nin refikası ölmüş, böylelikle Çelebi'nin evindeki düzen bozulmuştu. Aradan 2 sene geçmiş, Mesnevî'nin ikinci cildine onun başındaki sarahatli beyitlerin anlamı ile 662 yılı istiftah gününde yeniden başlanmıştı. Mevlâna bunu, kanın süt olması için bir müddet geçmesine ihtiyaç bulunduğu hakkındaki hayati misali -örnek olarak- söyler.

Bilindiği üzere istiftah diye Recep ayının ilk Cuma'sına denilir. Anadolu da Şırlağan yağından o gün yağlı börekler yapılarak komşulara hediye edilir. Ekseriya beraberinde Saray lokması denilen tatlı da gönderilir. Bu kandile Regaip gecesi de denilmektedir. Milâdi tarihle 1264 yılının Mayıs başlarına rastlar.

İkinci ciltte 111 kıt'a surh ile aşağı yukarı 3793 beyit bulunmaktadır. Çelebimiz âdeti veçhile cildin sonunda yüksek, güzel bir sesle eseri baştan sona kadar okumuştur. Üçüncü ciltte 230 surh ile değişik olmak üzere 4796 beyit, dördüncü de 178 surh, 3841 beyit, beşinci de 176 kıt'a surh, 4225 beyit, altıncı defterde ise Mesnevî ciltlerine defter, bunun çoğulu olan defâtir, defterler de tabir edilir, 134 surh ile 4918 beyit vardır.

Çelebimiz, her cilt bitince Mevlâna'ya bir defa okumuş, 6. Cildin sonunda ise bütün Mesnevî'yi yeni baştan yüksek, güzel bir sesle kıraat etmiştir.

Böylece 6 cilt Mesnevî sahibine 7 defa okunmuş oldu. Mevlâna icap eden düzeltmeleri yaptığı gibi gereken yerlere hareketler, işaretler, i'rablar koymuştur.

Konya'daki eski Mesnevî nüshalarındaki hareketler ayrıca incelenmeye layık ise de buna şahsen vaktimiz olmadığı için henüz yapamadık. Mesela (زبان) zebân, yani dil kelimesi orada “zübân” şeklinde hareketlendiği gibi bugün Pakistan'daki Müslümanlar da bu kelimeyi “zübân” şeklinde okumaktadırlar. Bizim “Hâce” şeklinde yazıp okuduğumuz kelime “kh” harfini ötre ile “Khoca” şeklinde yazmaktadırlar. Üçüncü demek olan “sevüm” dahi orada “sivüm” diye hareketlenmiştir. Daha böyle birçok ilgi çekici sözler Horasan Farsçası'nın parlak örnekleri olarak incelenmeye lâayık bir şekilde himmetlisini bekliyor.

Mesnevî ne zaman bitirildi?

Mesnevî'nin başlanılma tarihi belli olmadığı gibi bitirim yılı da malûm değildir. Seyyid Sahih Ahmed Dede Mecmuasında bunun 667 yılı olduğunu haber veriyorsa da dayandığı belgeyi açıklamıyor. Özel kitaplığında bulunan 6. cilt Ankaravî şerhinin yazmasında Muhammed b. Hafız İsa adında bir zatın 668/1269-70 yılında istinsah ettiği 6 ciltlik bir Mesnevî'den istifade ettiğini işaret ediyor. Nicholson'un bastırıldığı Mesnevî metinlerinin 5-6. defterlerinin başındaki Önsöz'de Mısır da bulunan bu yazmanın tarihini 668 değil (768/1367) olması gerektiğini işaret ediyor ki bizde şahsen bu kanaatteyiz.

Hüsâmeddin Çelebi'nin eliyle yazdığı asıl nüsha bugün elimizde olmadığı gibi Sultan Veled'in bu nüshadan vücuda getirdiği 6 ciltlik Mesnevî takımı da ortada yoktur.

Bu eski nüshalara acaba ne oldu?

Seyyid Sahih Ahmed Dede *Mecmuatü't-tevârihi'l-Mevleviye* isimli kitabının sonunda şöyle bir haber yazar: 28 Rebiülahir 1199/11.3.1785 Çarşamba günü ikinci vaktinde postnişin olup Gâribî mahlaslı çok içli şiirler yazan ikinci Ebubekir Çelebi, 66 yaşında idi, abdest alırken ansızın düşüp öldü. Türbeye gömüldü. Büyük oğlu Mehmed Arif Çelebi, İkinci oğlu Abdurrahman Çelebi daha önceki seneler öldükleri için erkek tarafından silsilesi kesildi.⁴

⁴ Galip Dede'nin basma Divanında uzun bir manzume mevcut olup son iki beyiti şudur: *Mesnevî'den geldi bu beyt-i şerif-Nokta sığmaz tam tarih-i lâtif* (1192/1778)

کفت الله هم رقود زين مرم حال عارف اين بود بيدار هم

Mesnevî C. I, beyit 392:

حال عارف اين بود بی خواب هم کفت ایزد هم رقود زين مرم

Arifin hali uyanikken de budur. Tanrı onlar uykudadırlar (buyurmuştur), bunu inkâr etme

(Kehf suresi 18. Ayetin meali: Gözleri açık olmakla sen onları uyanık sanırsın, hâlbuki uykudadırlar.)

Diğer oğlu Abdurrahman Çelebi için Süruri Divanında şu kıta vardır:

Onun yerine Konya'da Kapı Camisini yaptıran, Türbe yanında bir ilk mektep inşa ettiren Şeyh Alâman mahallesindeki mescidi tamir ettiren Postnişin Pîr Hüseyin Çelebi'nin oğlu Bayram Çelebizade Abdülâhat Çelebi'nin mahdumu İkinci Bayram Çelebi'nin 4 oğlundan birisi olan İsmail Çelebi'nin oğlu Hacı Mehmed Çelebi 42 yaşında iken Mevlâna'nın postuna padişahın fermanı ile geçti.

Cevdet Paşa tarihinin ikinci cildinde Sadrazam Şahin Ali Paşa'nın Konya Valiliği sırasında askerlere meccanen buğday, atlarına arpa bağışlayan Hacı Mehmed Çelebi hakkında bilgi vardır. (Cevdet Tarihi C. II, s. 259, II. baskı, 1279/1863)

Ebu Bekir Çelebinin 11.3.1785'teki ölümünden 6 ay sonra Konya'dan bu zatın kız torunlarının kocaları Çelebi konağındaki kitapları satmak üzere İstanbul Yenikapı Mevlevîhânesi'ne getirdiler. Ahmed Dedenin bizzat gördüğü bu eserlerin tarihleri Hz. Mevlâna zamanında Çelebi Hüsameddin'in Sultan Veled'in elleri ile yazdıkları Mesnevî şerifler ile Divan-ı Kebir, Rubâiyât, Ulu Ârif Çelebi vaktinde yazılmış olan eserler, Menâkıblar, Ulu Bostan Çelebi (öl. 1012/1603-4) zamanına gelinceye kadar Çelebilerin kendi yazıları ile yazdıkları mecmualar, sonra birikmiş olan mecmualar olup Seyyid Sahih Ahmed Dedenin⁵ hazırladığı *Mecmuatü't-*

Hey medet nesl-i şerefmâye-i Mevlânâ'dan
Göçtü bir can ede Mevlâ anı rehyâb-ı cinân
Halk tarihin okur Haktan idüb istirham
Nâil-i rahmet-i Hâdi ola Abdurrahman (1197/1782-83)
 (Süruri Divanı, 1255, s. 298)

- ⁵ Seyyid Sahih Ahmed Dede 1155/1742 yılında doğmuş, 1228 Safer ayında/Şubat 1813'te ölmüş, Yenikapı Mevlevîhânesi'ne giden yol üstünde gömülmüştür. Keçecizâde İzzet Molla onun ölümüne bir tarih söylemiştir:

عزتا وحدت گزین اولدقده تاریخن دیدم هو دیوب سید صحیح مولوی ایتدی وفات

İzzetâ vahdet güzîn oldukta tarihin dedim

Hu deyüp Seyyid Sahih-i Mevlevî etti vefât (1228)

Sonra onun üstüne meşhur Halet Efendi bir türbe yaptırmış, İzzet Molla şu tarihi demiş:
 جمله کراماتنه ایشته بو برهان یتر مشهدی تاریخیدر تریه آشچی باشی

Cümle keramâtına işte bu burhân yeter

Meşhedî târihidir "Türbe-i Aşçı başı" (1235/1818)

Yenikapı Mevlevîhânesi'nde uzun yıllar Aşçıbaşılık yani dervişlerin terbiyesi ile uğraşan bir zat olarak Mevlevîliğe büyük hizmetler bulunmuştur.

Abdülmuttalib'in oğlu Hz. Abdullah'ın doğumundan başlamak, 1203/1788-89 yılına kadar İslâm âleminde geçen olayları bilhassa Mevlevîliği ilgilendiren hadiseleri ikişer yıllık aralıkla kaleme almış, adını *Mecmuatü't-tevârihi'l-Mevlevîye* diye koymuştur. Oğlu Kudretullah Efendi Galata Mevlevîhânesi'nde 21 Recep 1232/6.7.1817 Cuma günü şeyhlik postuna oturmuştur. Babasının eserini güzel bir talik kırmacı yazı ile krem renginde bir kâğıt üzerine, dıştan 30x17, yazısı 20x9 büyüklüğünde 106 varak yani 212 sayfa olarak yazıp mukabele, tashih etmiş, miklâplı bir cilt içerisine koymuştur. Veled Çelebi İzbudak'ın kitapları ile birlikte bana intikal eden bu değerli eseri 1936'da özel kitaplığım için İstanbul'da bir hattata yazdırmıştım.

tevârihi'l-Mevlevîye adındaki kitabına kaynak olmak üzere onlardan istifade ettiğine dair haber vermektedir.⁶

Bu çok değerli tarihi eserler sonra ne oldu?

İstanbul'da mı satıldı, yoksa geri Konya'ya mı getirildi bunları kesin olarak bilmiyoruz. Yenikapı Mevlevîhânesi'nin birkaç mühim yangını vardır. Bunlardan sonu Hicri 1324 senesi Şeker bayramının beşinci, milâdi 21.11.1906 Çarşamba gecesi saat 03.15 de kütüphane odasının altındaki ahırda bulunan çalı çırpıdan kaza neticesi olarak ateş çıkmış, yarım saat içerisinde dergâhın her tarafına sirayetle koca Mevlevîhâne yanıp kül olmuştur.

Ancak bu değerli kaynakları görmüş olmasına rağmen Seyyit Sahih Dedenin verdiği tarihlerin çoğu yanlıştır. Bundan dolayı onu kaynak olarak kullanırken çok dikkatli, hatta ihtiyatlı olmak lâzımdır.

Kudretullah Efendi, 1203 yılı Zilkade'sinin 16'ncı Cuma gecesi 9.8.1789'da doğmuş, 1288/1871 tarihinde ölmüştür. Böylelikle 82 yıl yaşamış, 56 sene Galata Mevlevîhânesi'nde şeyhlik etmiştir. Sultan Mahmut'un, Halet Sait efendinin birçok lütuflarına mazhar olmuş, zenginliği İstanbul'da dillerde destan olarak söylenmiştir. Konumuzundan ayrılmamak için ona dair işittiğim çok değerli, hatta eğlendirici hikâyeleri burada tekrarlamak doğru olmaz.

Kudretullah efendi o güzel talik kırması yazısı ile bir ufak kütüphane teşkil edecek kadar kitap istinsah etmiştir. Bunlardan bazılarını İstanbul sahaflarından satın aldığım için kitaplığımdadır. Uzun ömrünü boşa geçirmemekle beraber, dikkati çekecek kadar imlâ yanlışları yapmıştır. Kendisinin yerine oğlu Ataullah Efendi posta oturmuş, onun rahatsızlığı sebebiyle vekil olarak önce Veled Çelebi Efendi, bu zatın Mevlâna makamına tayini üstüne Mısır Mevlevî şeyhi Azmi efendinin oğlu Mevlevî âriflerinden şâir, âlim Ahmed Celâleddin Baykara bu makamı işgal etmiştir.

Evrâd-ı Kebir-i Mevlâna isimli kitabın yazarı Bosnalı Fazıl Paşa kitabının s. 445'inde Kudretullah efendinin kopya ettiği kitapların sayısı hakkında bilgi vermektedir. (İstanbul, Bosnalı Muharrem-Matbaası, 1283/1866)

⁶ İkinci Hacı Ebubekir Çelebi, Postnişin Hacı Ârif Çelebi'nin oğlu olup, babasının 1159/1764 yılındaki ölümü üstüne Mevlânâ'nın postuna oturmuş, bu makamda 40 yıl feyiz saçmıştır. Gâribi mahlası ile yazdığı gazellerden ancak 3-4 tanesi elimizdedir. Bunlar, kendisinin çok değerli mutasavvıf bir şâir olduğunu bize anlatır. (Hal tercümesi, şiirlerinin birkaçı ile birlikte, yazma Esrar Dede tezkiresinde, ondan hülâsa edilen Ali Enver'in Semahane-i Edeb'de. (İstanbul, 1509/1891-92. s.168-169). Galata şeyhi meşhur Galip Dede (öl. 26 Recep 1213/4.1.1799) bu zatın zamanında Konya'da çileye soyunmuştur. Bilindiği üzere sonra İstanbul'a gelerek Yenikapı Mevlevîhânesi'nde Çillesini ikmal etmiştir. Bundan ötürü Müşarunileyhin 1199/1785 yılındaki ölümü üstüne Galip Dede divanında onun için 8 beyitli bir mersiye ve tarih yazmıştır ki son beyiti budur:

او شاهك بويله يازدى رحلتى تاريخنى غالب ابو بكر بن منلا اتدى عزم عالم اعلا

O şahın böyle yazdı rihleti tarihini Gâlip

Ebubekr İbn-i Molla itti azm-i âlem-i a'lâ (1199)

(Gâlib Dede Divanı, s. 133-134.)

Dergâhın yanması sırasında Şeyh Osman efendinin 2 bin altın liralık kitabı da yanmıştır. Bu kitaplar Şeyh Osman efendinin kendi parası ile satın alınmış, ekserisi yazma, nüshaları nadir bulunur, belki de hiç elde edilmez seçme kitaplardı. Hatta Şeyh, ben bu kitapları bu tekke sayesinde aldım, ölümünden sonra mirasımın içerisine karıştırılmasın, diyerek hepsini mühürlemiş, dergâhın maliye nazırı meşhur Abdurrahman Nâfiz Paşa tarafından kurulan kütüphanesine vakıf ve hediye etmişti. Bu kitapların kataloğu yapılmak üzere iken tekke ile beraber yanıp yok olması cidden acıklıdır. Dergâhın yanmasına meşhur sadrazam Keçecizade Fuat Paşanın torunu Hikmet Bey şu tarihi söylemiştir:

چيقار بر نذر مولانا بو تاريخ مجوهر دن

قلوب عاشقانه دوندى ياندى مولويخانه

Çıkar bir nezr-i Mevlânâ bu târîh-i mücevherden

Kulûb-i âşikâna döndü, yandı Mevlevîhâne (1324/1906)

Bu yangında Selanikli Mesnevîhân Esad Dedenin de birçok kitaplarının yandığını, sözüne inanılır zatlardan işitmişim. Belki onlar arasında bu eserlerden yahut başka tarihî, Selçukiler zamanına ait kitaplar da mevcut idi. (Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevîhânesi*, İstanbul, 1329/1913 s. 258-264.) Şimdiki dergâhı, Sultan Reşad kendi kesesinden yaptırmıştır.

Konya'da Çelebi Hacı Mehmed Efendi (1199/1785-1230/1815) vaktinde konağı yandığı gibi ikinci, daha önemli bir yangın da Mehmed Said Hemdem Çelebi zamanında olmuştur. Bütün konağın yanması ile neticelenen bu afette bilhassa dergâhların vakfiyeleri, birçok fermanların yandığı bize kadar gelen rivayetlerden anlaşıldığı gibi, Hemdem Said Çelebi'nin 28 Şubat 1859 tarihindeki ölümünde Sultan Mahmud'un Konağın yaptırılması için yolladığı para, verese arasında taksim edilmiştir. Özel kitaplığında bulunan bir silsilenamede 1247/1832'de konağın yandığı yazıldığı gibi bir başka kalem tarafından da 1204/1790; 1220/1805-6 yıllarında da konağın yandığına işaret edilmektedir.

Şimdiki Çelebilerin konağı, ikinci Sadreddin Çelebi zamanında yaptırılmıştır. Mekteb-i Tıbbiye nazırlığı, Evkaf nazırlığı, Şeyhülharemlik gibi önemli vazifelerde bulunan Ahmet Ziver Paşa, manzum tarih söylemiş, bu bir levhaya yazdırılarak konağın merdiveni başına asılmıştı. Hatırımda kalan son mısrası şudur:

اولماز آرتق قونیه ده بوندن قوی دنیا اوی

Olmaz artık Konya'da bundan kavi dünya evi (1277/1861)

Benim tahminime göre kitaplar geri getirtirilmiş, Çelebi konağındaki yangınların birisinde yanıp kül olmuştur.

En eski Mesnevî nüshası nerededir?

Hüsâmeddin Çelebi'nin eli ile yazıp Mevlâna'ya okuduğu, onun tarafından düzeltilmeler yapıldığını Menakıblarda okuduğumuz ilk Mesnevî nüshası ile Sultan Veled'in bundan kopya ettiği Mesnevî takımı, Eflâki'nin de sonradan bunlardan yazdığı Mesnevî elimizde yoktur.

Selanikli Esat Dede, eksik kalan Mesnevî şerhinin önsözünde şöyle diyormuş:

*"Sultan Veled'in yazdığı Mesnevî Şerifin bir nüshası 1283 senesi Ramazanı (Ekim 1866) da Fatih Cami avlusunda Kürt Mehmed efendinin kitap sergisinde ikindiden önce ziyaret ettim. Namazdan sonra Mesnevî Şerif okutup tekrar bu kutlu nüshayı bir kere daha ziyaret etmek üzere gittiğimde Mehmed Efendi, bundan bir çeyrek saat evvel birisi geldi, hediyesi olan 25 altını (bu günkü para ile 25x150=3750 lira eder) verip Mesnevî Şerifi aldı, gitti dedi. Orta kutada idi, her surhun hamişinde birkaç beyit yazılı, beyitlerin altında da kırmızı mürekkeple Veled imzası vardı. Sultan Veled, Mesnevi'yi kopya ederken o bahse dair gönlüne gelen şeyleri Mevlâna'ya arz eder, onun müsaadesi ile yazdığı beyitleri Mesnevî Şerifin kenarına tahrir eylermiş."*⁷

Sultan Veled'in çok sonraları yazdığı 6. cilt Mesnevî nüshası, şimdi Eyüp'te Hüsrev Paşa kitaplığında Hazreti Halid'den gelen kitaplar arasında 182 numarada kayıtlıdır. 17 Zilkade Salı günü yazıldığını bildiriliyorsa da Semanın ve Sitemie kısmı kenara gelmiş, birler hanesinde yazılı kısım okunmaz halde kâğıda yapılmıştır. Sultan Veled'in Ketebesini budur:

تم المجلد السادس من المثنوی الهادی الی صراط السوی بعون الله وحسن توفيقه و
لطفه علی یدی اقل العباد المحتاج الی رحمة الله تعالی محمد بن محمد بن محمد
البلخی يوم الثلثا السابع عشر من شهر ذی القعدة... (ثمانین وستمائه)

Yalnız 6. ciltten ibaret olan bu yazmanın dıştan 16, 5x23, 5, yazısı 12x17, her sayfada 21 satır vardır. Tezhibi, başkaca herhangi bir süsü yoktur. Selçuki neshidir. Bu kitaplar Fatih devrinde son sadrazam olan Mevlâna oğullarından Arif Çelebi'nin oğlu Tevkii Mehmed Celaledin Paşa'nın Eyüp civarında babasına ait Medresenin kitaplığından geldiği anlaşılmaktadır.

⁷ Ahmet Avni Konuk'un (öl. 15 Muharrem 1357/19 Mart 1938, Pazar) Mesnevî için yazdığı şerhin önsözü kıymetli bilgileri sakladığı için Konya müzesinin değerli uzmanlarından rahmetli Veli Sabri Hocaya istinsah ettirmiştim. A. Avni Konuk'un 6 cilt Mesnevi için yazdığı şerh 37 büyük defter tutmaktadır. Mevlânâ'ya büyük bir ihlâs ile bağlı, bütün bilginler gibi alçak gönüllü, sâlih, afif, nâzik bir zat idi. Tanrı yargılasın.

677/1278 Tarihli en doğru nüsha (Şimdi Konya-Mevlâna Müzesi'ndedir)

Mevlâna'nın ölüm tarihi 17.12.1273 olup Konya'daki nüshanın yazılma tarihi ise Recep 677 olduğundan aradaki fark 4 sene 6 ay 7 gün eder.

Bu nüshayı kopya eden Konyalı Sultan Veled'e mensup Abdullah oğlu Mehmed, eseri müellif hazretlerinin, halifesinin (Hüsâmeddin Çelebi'nin) halefinin (Sultan Veled'in) huzurlarında birçok meclislerde okunmuş, tashih edilmiş, tenkih olunmuş, tehzip edilmiş asıl nüshadan istinsah ettim diye kitabın sonunda pek mühim bir kayıt yazmak suretiyle, dünyanın en doğru yazılmış edebî abidelerinden birisini bize haber vermektedir.

Bu nüshanın nitelikleri

Kitap Şam'da yapılan kalın ipek kâğıt üzerine Selçuklu neshi ile yazılmış 47 santim boyunda, 28 santim eninde, 9 santim kalınlığında oldukça nefis eskiden yıpranmışken son senelerde iyi bir tamir gören bu Mesnevî'nin baş tarafında gayet sanatlı, yumurta biçiminde altın hal ile işlenmiş türlü renklerle süslenmiş bir göbek vardır. Sonra 4 sayfa dahi her çifti başka bir çeşit olmak üzere yine altın hal ile nakışlar yapılmıştır. Sonra yine bu suretle kenarı işlemeli altın celi hatla yazılmış iki sayfalık mensur Arapça dibace vardır. Sonra yine bu yolda kenarda orta nesih hatla mürekkeple yazılmış Mesnevî'nin ilk beyitleri ile asıl kitap başlar: Sonra yine bu yolda müstatil bir serlevha ile ilk hikâyeyi görürüz. Badehu surhlar yalnız celi altın hal ile yazılmış nakış yapılmamıştır. İkinci cilt başında yine badem şeklinde bir göbek iki nakışlı bir sayfa, sonra mukaddime, ilk sayfalar surhlar bundan önceki gibi yazılmıştır. Diğer ciltlerde böyledir. 6. cildin başında bir ibare vardır ki Mesnevî'nin 6 cilt olduğuna delalet eder. تمامت كتاب الموطن الكريم

Et-tavd, tanın fethi, vavın sükûnu ile dağa, ulu dağa denir. Tavd bir adamın ilmidir, tavd mastar olur, sabit, payidar olmak manasınadır. O halde biz bu ibareyi değerli, yüce, bilimsel, mükerrer kitabın tamamı diye dilimize tercüme edebiliriz. Böyle olunca Ankaralı şârihin 6. cildin Mesnevî'nin sonu olmadığını hakkındaki iddiası 7 yüzyıl önce Mevlevî büyükleri tarafından hiçbir kuşkuyla yer vermeyecek suretle ifade edilmiş oluyor. 6. cildin sonuna kadar tashihler, nüsha ihtilaflarından başka bir yazı yoktur. Ciltlerin sonunda dahi tarih görülmez. En son sayfanın nihayetine doğru 4 satırlı sayfanın ortasında yeşil mürekkeple رصعه و زينه با التذهيب (yazılmıştır), "Hintli Abdullah oğlu Muhlis tarafından süslemesi, ziynetlendirilmesi, tezhibi yapılmıştır" anlamına gelir. Altınla yazılıp kenarlarına gayet ince mürekkep kalemle çizgi çekmek suretiyle yazılmış olan vakfiye şudur, ehemmiyetine binaen ilk defa ilim âlemine arz ediyoruz.

623 sayfa olan bu ihtişamlı, azametli Selçuklu anıtını, Mevlâna'nın dünürü Selçukluların Sadrazamı (Başvekili) Sahip Ata Fahreddin-i Ali'nin azatlısı Cemaledin-i Mübarek vakfetmiştir.

وقف هذا الكتاب الموطد الكريم و الخطاب الممجد العظيم على تربة مقدسة المطهرة والروضة المأنوسة المجدة التي هي صدف درة الاسرار الله هويته و سدف عزة الانوار الملكوتيه و منتقى الابرار ذويالمقامات و الكرامات و ملتقى السلام منالاله فيها والتحيات و مبتغى الطالبين السالكين من القاطنين منهم والمتفريين و منتهى الواصلين الناسكين من الساكين و المتتقين المنوية الى مولانا و سيدنا و مستمد يومنا و غدنا الشيخ ابن الشيخ ابن الشيخ الدلهي الحقيقى و الامام ابن الامام ابن الامام الحنفى الربانى المستغنى بالاسهاب عن الاكتاب فى الالاقاب اذ هو شمس الايتوارى باحتجاب و انتقاب على ان يتأنى فى هذاالموضع ما يسوغ له من ذكر بعض نموته مساع استتجاب جلال الحق والملته والدين محمد بن محمد بن الحسين البلخى رضى الله عنه و عن اسلافة الزين عتباتهم لجياه العاشقين مساجد و موالاتهم لقلوب العارفين عقايد و مقالاتهم لافئدة المتقربين بهم مقال و آياتهم لا ضمخة المنكرين عليهم اغشية و ميكايه [من حادى؟ من جاذى؟ من جارى؟] الناس قاطبة سراً بسبقهم سبق عكاشته فى الدارين جهراً بفوزالسعادة العظمى وحوزالسيادة الكبرى وذلك لما اتفق له من الله تبارك و تعالى عنايته ازليه نصحت عقيدته فى حق اوليائه و صفت طوبته و عنه اصفياه و صدقت نيت بما بعة القياثر. و كرت رغبته فى ارادة احبائه وهو الاميرالخطير الا جلالالكبير الزاهدالعابداالسالك الناسك المعتقد المنتقد الصالح المتدين سيدالخدام ملك الامرا و الحجاب مقرب الحضرة صفى المملكه سفيرالدولت جمالالدين مبارك بن عبدالله عتيق الصاحب المعظم والدستورالمكرم فخرالدين على بن الحسين سليفه الله فى الدارين مبتغا وجعل له فى سدره المنتهى منتهاه قاصداً به من الله ذريته لاتبغاء مراصنيه و جاعلاً لنفس و سسلمة فى اعلاء درجاته و مراقب و ليبقى ل الذكر الجميل مخلداً على صفحات الايام و يتحطى بالاجراجزيل مؤبداً فى عرصات يوم القيام و شرط ان لا يخرج منها الى مستعير الابرهن و يثق و عوض يليق ولا يغير و لا يبدل ولا يوهب ولا ينقل بل لقيراً و ينتفع و ينسخ و يطالع و يدعى الواقفه بالرحمت و والغفران و على خايفه باللعت و الخذلات فمن بدله بعد ما سمع فانما اتمه على الذين يدلونه ان الله سميع عليهم [... سبعين و ستمائه (٦٧٨)]

Arapça olan bu vakfiye dikkatle okununca burada da Mesnevî Şerife “Kitabü'l Müvattatü'l-kerîm” vasfının verildiğini görmekteyiz. Seci’lerle dolu Arapça

okyanusların sayfalarında ancak bulabildiğimiz nadir lügâtlarla süslü edebî üslupla yazılmış olan vakfiyenin muharriri hiç şüphe yok ki Sultan Veled Hazretleridir. Her cümlesi üzerinde durmak, onun nasıl belirli maksatlara hizmet etmek üzere hazırlanmış olduğunu görmek o büyük insan için gönlümüzdeki sevgiyi bir defa daha artırmaktadır. Babasının sandukasına yazılan Arapça kitabe de Sultan Veled'in kaleminden çıkmıştır. Şimdi burada bir fikir ortaya çıkıyor: Mesnevî'nin 6. cildini kitabın tamamı olarak gösterirken kullanılan "Müvattatü'l-kerim" sözü acaba Mevlâna tarafından mı verilen bir ünvandır, yoksa Sultan Veled'in ihtarı üzerine mi yazılmıştır? Bunu ayırt edecek bir belgeye rastgelecek olursak herhalde çok isabetli olacak. Vakfiyenin 678 yılında tanzim edildiği zannediliyor. Çünkü seb'ine ve sittemie kelimeleri iyi okunduğu halde tekler hanesindeki yazı bozulduğu için bunu Veled Çelebi, semane ve seb'ine ve sittemie yani 678 şeklinde okumaktadır. Elimizdeki fotoğraf altınla yazılan yazıyı ona mahsus fotoğraf objektifi ile alınmadığı için gölgeli çıkmış, binaenaleyh fotoğraftan okunması imkânsız bir hale gelmiştir.

Kitabın en sonundaki 9 satırlık ketebe, Mesnevî'yi kopya eden Konyalı Sultan Veled'e mensup Abdullah oğlu Muhammed, Recep Ayının pazartesi günü ve 677 yılında kitabın yazılmasını tamamladığını bildiriyor. (17.XI.1278 demek olur.)

Mr. Nicholson'un Mesnevî metinlerinde 3-4. defterlerinin başında son sayfanın fotoğrafı vardır. Bizde burada ayrıca yazıyoruz. Ketebe okununca görüleceği üzere Hüsameddin Çelebi ile Sultan Veled için, ömürleri uzun olsun diyor.

- 1- تم الكتاب المثنوى النهادى الى الصراط السوى والحمدالله
- 2- على اتمامه والصلوة والسلام على محمد نبيه. خيرة رسله و خيرنامه
- 3- على يدالعبد الضعيف الفقير المحتاج الى رحمته ربه محمد بن عبدالله
- 4- القونوى الولدى و كان استنساخ من النسخة الاصلية المقروءة
- 5- المصححة المهدبة المنقحة على حضرت الشيخ مؤلفه و حضور
- 6- خليفه وخلفه (اى ساطان ولد) فى مجالس عدة قدس الله سره العزيز و ادام
- 7- نعمة بقاء وجود هما على المسلمين آمين يارب العالمين
- 8- يوم الاثنين من شهر الله صم رجب سنة سبع و سبعين و ستمائة (٦٧٧)
- 9- و رحم الله من قرأ وطالع و نظر فيه و انتفع و دعاء لكاتبه و واقفه بالخير

Bugün Konya müzesinde 51 numarada kayıtlı bulunan bu mühim abide, vaktiyle Nicholson tarafından 1926'da fotografya ettirildiği gibi ben de kendi özel kitaplığım için filme aldırıp pozitiflerini yaptırım.

İkinci eski nüsha

Birincinin yazılmasından 10 sene, Hz. Mevlâna'nın ahirete teşriflerinden 15 sene sonra Mevlevî Hüseyin oğlu Hasan tarafından 4 Şevval 687/1. 11. 1288 Perşembe günü ikmal edilmiştir.

İkinci ciltten itibaren her cildin sonunda Şeyh hazretlerine (Mevlâna'ya), okunmuş olan asıl nüsha ile mukabele edilmiştir, ibaresi bilhassa dikkatimizi çekmektedir. İstanbul'da Sütlüce'de Yusuf-i Sineçâk Dedenin kabri civarındaki Sadi Dergâhı şeyhi Mesnevîhân Elîf efendinin veresesinde bulunmakta idi. Nicholson'un da faydalandığı bu 6 cilt halindeki Mesnevî benim gayretim, H. Â. Yücel'in himmeti ile İş Bankası tarafından 10150 liraya satın alınarak Konya'da Mevlâna'nın huzuruna hediye edilmiştir. Şimdi oradadır.

Tarafımdan özel kitaplığım için mikrofilme aldırılan, pozitifleri yaptırılan bu kıymetli yazma vaktiyle Mesnevî'yi Türkçeye nazım yoluyla tercüme eden Süleyman Nahifi ile Şeyhülİslâm, divan sahibi, tarih sahibi, küçük Çelebizade İsmail Âsım (öl. 1173/1759-60)'ın da kitaplığında bulunduğu üstündeki ketebesinden anlaşılmaktadır.

Kitabın kâğıdı halis keten, yazısı Mevlâna çağının neshidir. Burada cilt başlarındaki mensur mukaddimeler yoktur. Serlevhalar, surhların ziyneti yoktur. Yalnız surhlar ile ism-i "Celâl"ler (Allah'ın adı) altın hat ile yazılmıştır. 6. cildin sonundaki ketebesini ile diğer ciltlerin sonundaki mukabele edildiğine dair olan ibareleri buraya aynen yazıyoruz.

Gerek birinci Mesnevî nüshası, gerek bunun sonunda Sultan Veled'in bitirim için yazdığı manzume yoktur. Sultan Veled'in yukarıda bahsettiğimiz Hüsrev Paşadaki 182 numaralı 6. cilt Mesnevî'nin sonunda da kendi hatimesi mevcut değildir.

Elif Efendi veresesinden alınan Mesnevî'nin nitelikleri:

I. Cilt	II. Cilt	III. Cilt	IV+V. Ciltler	VI. Cilt
93 s.	83 s.	111 s.	199 s.	116 s.

Toplam: 602 sahifedir.

Büyüklüğü dıştan 18,4x24,2; İçten 18,0x14,0; satır 25; her sayfada 2 sütun üstüne kopya eden Hüseyin oğlu Hasanü'l-Mevlevî; Yılı: 4 Şevval 687/1.XI.1288

II. Cildin sonunda: تمت مقابلة المجلد الثاني مع نسخة مقرونة على الشيخ قدس سره قوبلت
ثانياً ايضاً مع الاصل

III. Cildin sonunda: تمت مقابلة المجلد الثالث مع نسخة قراء على الشيخ قدس سره قوبلت ثانياً
مع الاصل

IV. Cildin sonunda: بلغت المقابلة المجلد الرابع مع نسخة صحيحة مقروءة على الشيخ

V. Cildin sonunda: بلغت مقابلة مجلد الخامس مع نسخة قراء على الشيخ قدس الله روحه

İşaretler bu nüshanın da asıl müellif yazmasından istinsah edildiğini gösterdiği için ayrı bir önem taşır.

Kitabın en sonundaki ketebe ise şöyledir:

1- تم المثنوى الهادى الى صراط السوى بعون و حسن توفيقه على يد اضعف الخلايق
حسن بن حسين المولوى

2- غفرالله لكاتبه و لقارئه ولمستمعه ولمن نظر فيه يوم خميس فى الرابع من شهر شوال
سنة سبع وثمانين و ستمائه (٦٨٧)

3- آمين يا رب العالمين

Nizameddin-i Hattat'ın 695/1296 da yazdığı 6 ciltlik Mesnevî hakkında Mevlâna'nın doğumu bahsinde gereken bilgiyi vermiştik, burada sadece ketebesini yazmakla yetineceğiz:

1- تمام شد در دست فقير نظام المولوى الولدى العارفى در سى شش روز بعون الله و
حسن توفيق

2- بتاريخ سنه خمس و تسعين و ستمائه ٦٩٥

3- والله اعلم و احكم بالصواب

ولادت مولانا جلال الملہ والدين فى سادس ربيع الاول سنه اربع و ستمائه (٦٠٤) نقل
فى خامس جمادى الاخر سنه ...

ولادت مولانا بهالحق والمله والدين وقت الدعاء اول لمصبح يوم الجمعة خامس عشر در
ربيع الاخر سنه ...

هر که از ما کند بنیکى یاد یادش اندر جهان بنیکى باد

مقابلہ ایات کرده شد بخدمت مولانا ... والدين دام ...

Bu Mesnevî'nin sonunda Sultan Veled hatimesi de mevcut olup başkaca tezhibi yoktur.

Azath köle Osman b. Abdullah'ın yazdığı Mesnevî

Sultan Veled'in azath kölesi olan Osman çok sayıda Mesnevî yazmıştır. Bunlardan bir tanesi Veled Çelebi İzbudak'ın elinde iken tarafımdan cildi yaptırılarak Konya Müzesine gönderilmiştir. Osman, Mesnevî'ye 14 Rebiülevvel

723/23 Mart 1323 tarihinde başlayıp, 25 Ramazan 723/ 27 Eylül 1323 de yazıp bitirmiş. Böylece 26 bin beyiti altı ayda ikmal eylemiş.

Nitelikleri

XVI. Yüzyıl tarzında cildi siyah meşin, şirazesı ördürülmüştür. Kitabın kenarlarını kestirttirmedi.

Büyükülüğü: Dıştan, 31x24,5

İçten, 30x83,5

Yazısı, 25,5x18,5

Her sayfada 4 sütun, 25 satır var. Yazı Selçuklu neshi, surhlar kırmızı, beyitler siyah yazılmış, kâğıdı Şam şehrinin halis keteninden yapılmış. Bütün kitap 640 sayfadır.

Maarif Vekilliği adına Veled Çelebi İzbudak'ın yaptığı tercümeğe esas bu nüsha olmuş, ricam üzerine Nicholson metnindeki beyit rakamları tercümenin kenarına da yazdırılmıştır.

Bu Mesnevî'nin başında sonradan iki sayfa ilave edilmiş olup, sağdakine Eflâki'nin kalemi ile Sultanül Ulema'nın *Maarif*'inden bir sayfa yazılıp, altına Eflâki -Türbede Mesnevîhân olduğunu bildiren- ketebesini yazmıştır. Yılını gösteren tarihte yalnız Sitte (6) rakamı kalmış, onlar, yüzler hanesindeki kısım silinmiştir. İkinci sayfada bu Mesnevî'nin Mevlâna türbesine vakfedildiği bildirilmekte, bunun dervişlerin hizmetinde bulunan Amasyalı Mehmedoğlu Umman-ı Mevlevî tarafından seyitlerin övüneceği, saadetlerin kaynağı, ululuklar madeni Şirazlı Seyyid Muhibbi oğlu Seyyid Alâi'nin⁸ istifade etmesi, onun sağlığında bu vakıf onun elinde hayatının sonuna kadar kalıp, ölümünden sonra Türbedeki Mevlevî dervişlerinin istifade eylemelerini şart koşmuştu. Vakfiyeyi imza eden şahitler 7 kişi olup birisi Umman, diğeri Konyalı Mevlâna Medresesi müderrisi Abdurrahman oğlu Mehmed, diğerkleri de başka zatlardır. Bunlar arasında Afyon Karahisar Çelebilerinden ve Germiyan şehzadelerinden Divane Mehmed Çelebi'nin ince işlek bir yazı ile künyesini işaret etmesi çok değerli bir vesikadır. Çünkü bu vakfın tarihi Cemadelulâ ayının sonu ve 952 senesidir. Bu da 4 Ağustos 1545 demek olur, şu halde Divane Mehmed Çelebinin 936/1530 yılında öldüğü hakkındaki rivayet böylelikle gerçekten uzak olduğuna hükmetmemiz için önemli bir belgedir. Metni şudur:

شهد بمضمونه الفقير محمد بن محمد المشهور بديوانه محمد چلبى المولى البلخى البكرى

⁸ Alâi b. Muhibbi Al-Şirazi Al-Şerif. Nuruosmani kitaplığında No: 110 da الاسئلة والاجوبة adında her sayfasında 9 satır olmak üzere 128 varak, 256 sayfalık bir eser yazmış, bunu kendi güzel hattı ile meydana getirdiğini en sonundaki ketebesinde bildirmiş, Karaman diyarında vali olan Cafer Paşa'ya hediye eylemiştir. Güzel Türkçe bildiği anlaşılın Alâi'nin torunları ihtimal ki Konya'da hala mevcut ise de biz kendilerini tanımamaktayız.

Hattat Osman, Mesnevi'yi bazen türbede, bazen Mevlâna Medresesi'nde yazmış olduğunu her cildin sonunda işaret etmektedir. Bunlardan başka 4. cildin dış yüzünden bu defterin Konya dergâhında Mesnevîhân olan Abdülkerim Dede tarafından 13 Şevval 953 pazartesi günü okutulmaya başladığını Farsça bir ibare ile bildirmektedir. Milâdi tarihle 7.12.1546 eder. Bu kayıttan Mevlâna'nın huzurunda eskiden beri pazartesi günleri Mesnevî okutulduğunu da öğrenmiş oluyoruz. Bizim zamanımızda da Filibeli Sıdkı Dede pazartesi günleri Mescidi şerifte Mesnevî Şerif okuturdu.

تاریخ ابتدا کردن جلد رابع این بنده فقیر عبدالکریم مثنویخوان ثالث عشر یوم الاثنین شوال ۹۵۳

Kitabın bazı yerlerinde bal mumu yapıştırıldığını görüyoruz. Bu nerede kalındığını göstermek için birer işaretler.

6 cilt Mesnevî'nin başında, ortasında birbirine benzemeyen altınla işlenmiş gönül okşayıcı tezhipler vardır. 6. cildin sonuna doğru Sultan Veled'in ikinci oğlu Emir Abid Çelebi tarafından yazılmış 3 beytin altına ayrı bir kayıt düşülmüştür. Yine bu nüshanın özelliklerinden olmak üzere sonuna Sultan Veled'in hatimesi ilave edilmiştir. Kitabın özelliklerinden birisi de her cildin kaç beyit olduğu ciltlerin sonunda ayrıca işaret edilmektedir.

Biz yalnız oradan birkaç ketebeyi buraya yazıyoruz:

Osman'ın yazdığı ufak kıta'daki tam bir Mesnevî de Havza eşrafından Mustafa Çon'dan alınan kitaplar arasında olmak üzere Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi kitaplığındadır.

Osman'ın yazdığı bir Mesnevî nüshası (yalnız ikinci defterdir) Hindistan'ın Delhi şehri kitaplığındadır. Ketebesidir şudur:

تم الكتاب المثنوی المعنوی علی یدی احقر عبادالله واضعهم عثمان بن عبدالله عتیق
مولانا ابن مولانا المعروف بالولد نورنوالله بنوره المؤید یوم السبت اربع عشر من شهر شوال
سنه ثمان عشر و سبعمائه فی مدینه قونیه

Yine onun yazdığı Sultan Veled Mesnevî'si aynı şehrin kitaplığındadır. Onun ketebesidir de budur:

تم الكتاب المثنوی الولدی الهادی الی صراط السوی الابدی بعون الله حسن توفیقه
علی ید اضعف عباد الله عثمان بن عبدالله عتیق مولانا ابن مولانا المعروف بالولد نورنوالله
بنوره المؤید یوم الاحد اواخر جمادى الاخر سنه ثمان عشر و سبعمائه فی مدینه قونیه

Osman'ın Hasan, Hüseyin adında iki oğlu varmış, bunlardan Hasan 1941'de bastırıldığı Sultan Veled Divanı'nı 722 senesi Recep ayında yazdığı gibi, yine bu zat şimdi huzurda bulunan 768/1367, 770/1369 da yazdığı iki ciltlik Mevlâna'nın *Divan-ı Kebir*'ini tavsif edecek olsak sayfalarca yer kaplar. Çünkü Selçuk tezhipçiliğinin şaheserlerini bu ciltlerde görmek kabildir.

Yine Hasan'ın yazdığı 13 kilo ağırlığında bir arşın boyunda, her tarafı sıvama altın, bakmakla doyulmayan güzellikleri göğsünde toplamış bir Mesnevî nüshası daha vardır ki tarihi Recep ayının ortası ve 773 yılında yazıldığı ketebesinde bildirilmektedir. Bu Milâdi yılla 22 Ocak 1372 tarihine rastlar. Bu değerli Mesnevî'nin sonunda işlek divani bir hat ile meşhur Topal Demir'in Otrar mevkiinde 17 Şaban 807 Çarşamba gecesi öldüğü Emir Satı'nın oğlu Müstencit tarafından yazılmıştır. Bu 18 Şubat 1405 yılına rastlar. Timur'un yerine Şeyhzade Halil Sultan Mirza tahta oturmuş, biriken hazineleri ahaliye dağıtmıştır. Müstencit icazet alarak Semerkant'tan Anadolu'ya kendi memleketi Erzincan'a Şevval ayında gelmiştir. Yıldırım Beyazıt beyin Engürüye denilen Ankara'da Emir Timur ile yaptığı harpte Muharrem ayında yenilerek 804 tarihinde esir düştüğünü de ayrıca işaret etmektedir.⁹

Hasan'ın kardeşi Hüseyin'in de hattat olduğunu Bursa'da Orhan Gazi kitaplığında İzzi Efendi dergâhından gelen eserler arasında No: 59 da ki bir Mesnevî yazması şahitlik etmektedir. 1. ve 2. defterlerden ibaret olan bu nüshanın 1.sinin sonundaki ketebesi şöyledir:

1- واقع الفراغ من تحرير المثنوی المعنوی الهادی الی صراط

2- السوی السرمدی یوم الخمیس خمس و عشرون من شهر شوال

3- سنه اربع واربعین و سعمائه علی یدی العبد الضعیف المحتاج

4- الی رحمت ربه اللطیف حسین بن عثمان المولوی القونوی غفرالله له

5- ولوالده و لجمیع المؤمنین و المؤمنات آمین یارب العالمین 25 Şevval 744 / 2.IV.1344

Osman ile iki oğlu Kıpçak kölesi midir, yoksa esmer renkli kimseler midir bilmemekteyiz. Eflâki ile çağdaş oldukları görülen bu aile hakkında onun hiç bilgi vermemesi Menakıb'ın ne kadar çok simaları ihmal ettiğini göstermesi bakımından da dikkate şayandır.

Bu ailenin tıpkı bugünün matbaası gibi Mevlevî ocağının kutsal kitaplarını doğru şekilde yazmaları, bize kadar onların gelmesini hazırlamıştır. Adlarını rahmetle, minnetle anarız.

Ubeyd Dede Mesnevî'leri

Hâl tercümesini, Sakıb Dede'nin Mevlevî Sefinesi adlı basılı kitabının C. II, s. 19-20 arasında yazdığı bu zat, tıpkı Cevri İbrahim Dede (Ölümü 1065/1655) ile Konyalı olup Mısır, Ankara Mevlevî tekkelerinde şeyh, Konya'da tarikatçı, nihayet Yenikapı Mevlevihânesi'nde şeyh olarak bulunurken 1126/1714 yılında orada ölen Yusuf Nesib Dede gibi hem şair, hem hattat imiş. Sakıb Dede onun Aydın

⁹ Yıldırım Beyazıt'ın Timur ile olan muharebesi 19 Zilhicce 804/20 Temmuz 1402'dedir.

taraflarından olduğunu söyler. Şöhretli bilginimiz Şâhidî Dede'den feyiz almış, birçok yerler gezmiştir. Sakıb Dede ilkbahar, yaz aylarında Konya'yı ziyaret ettiğini, burada hücrede kaldığını haber verir. Dervişler gezinti maksadıyla Meram'a gideceklerinde Attâr'ın *Mantıkuttayr* kitabı olsaydı orada okur neşelenirdik diyerek Ubeyd'de kitabın olup olmadığını sorarlar. O, siz gidin ben onu yetiştirmeye çabalarım cevabında bulunur. Hücresine kapanarak kitabı kopya etmeye başlar. Biraz gecikmiş olacak ki kendisi ile arkadaşlık etmek üzere Mevlevîhânedeki kalan dervişlerden birisi odasına kadar giderek Dede'yi sormak istese de kapının sır (kapalı) olduğunu anlayarak delikten içeriye bakınca beş altı tane Ubeyd'in oturup ellerinde kalem kâğıt Attâr'ın eserini istinsahla uğraştıklarını görerek hayrette kalır. Arkadaşlarını çağırır onlara da manzarayı gösterir. Nihayet Dede'yi âgâh (haber vermek) ederler. Ubeyd'in elinde yazılmış formaları görerek keyfiyeti anlatırlarsa da o size böyle gelmiş diye işi kapatmaya uğraşır. Bu hikâyeden Dede'mizin hem doğru, hem de hızlı yazı yazan kâtiplerden olduğu anlaşılmaktadır.

İkdam Matbaası 1313/1897 yılında onun Evsaf ve Mücizât-ı Nebî adı ile Âsâr-ı Eslâf serisinin 1. sayısı olmak üzere bir eserini yayınlamıştı. Kitabın sonunda bu konuda fikri sorulan Veled Çelebi, Ubeydî mahlaslı şairleri sıralarken, onun Mevlevîliğini, Mesnevîhânlar yanında Ubeyd Dede yazısı ile olan Mesnevîlerin birinci derecede itibarlı olduğunu, herkesin bunları satın alamayacak kadar pahalı bulunduğunu da ayrıca ilave eder.

Maksadımız burada Ubeyd Dede'nin hal tercümesini yazmak değildir. Onun kaleminden çıkmış iki Mesnevî'yi bilmekteyiz.

1. Üsküdar atlama taşı Hacı Selimağa kitaplığında 553 numarada kayıtlı bulunan Mesnevî nüshası ince işlek bir kalemle yazılmış, 6 cildi bir arada tam bir nüshadır. Yalnız Beselelerin etrafı altınla tezhip edilmiştir. Sonunda ayrıca Hatime-i Veleddi olduğu gibi XVI. Asırda yazılmış olmasına rağmen "*Bi'snev in Ney çün şikâyeti mikuned*" şeklinde başlamaktadır. Kitaba ayrıca Mevlâna'nın gazelleri, Sultan Veled'in, Ulu Ârif Çelebi'nin, Şeyh Attâr'ın, bilhassa Şeyh Sadreddin (Konyalı)'in şimdiye kadar hiçbir yerde rastlamadığım uzunca bir manzumesini yazmış olması kitabın değerini yükseltmektedir. Tarafımızdan mikrofilme aldırılmış, pozitifleri yaptırılmıştır. Arzu buyuranlar Enstitümüzde görebilirler. 285^a daki ketebesini buraya yazıyorum:

1- وقع الفراغ من تحرير هذا الكتاب المرشد الى صوب الصواب بعون الملك الوهاب على يد

العبد الفقير الحقير المذنب المعزف

2- بالتقصير الراجي غفور به البصير ببركه ما نسخه من كلام قطب الاوليا و خلاصت الاتقيا

3- وارث علوم الانبياء والمرسلين الملقب بجلال المله والدين

4- قدسنا الله سره العزيز و هدينا الى

5- سلوك سبيلا

6- عبيد بن خضر المولى عامله الله تعالى بلطفه الجلى والخفى

7- فى شهر سنة اربع عشر

8- وتسعمائه ٩١٤ 1508/1509

2. İngiltere’de Chester Beatty adında bir asilzade Türkiye’den birçok değerli doğu yazmaları ile minyatürler toplamış, bunların katalogunu ünlü müsteşrik Prof. V. Minorski’ye tertip ettirmiş, Dublin 1958 yılında yayınlamıştır. Katalogun 114. sayfasında Ubeyd’in yazdığı Mesnevî hakkında bilgi verilmekte, kopya tarihi 936/1529-30 olduğu gösterilmektedir. Burada da Mesnevî “Bi’şnev in ney” diye başlamakta, sonunda ise Sultan Veled’in bitirimi yazılmış bulunduğu gösterilmektedir.

Bu zatın ufak kıtada yazdığı bir Kur’ân-ı Kerim anılmaya layıktır. Fatiha ile Elif Lâm Mim sureleri tezhipli, diğer sayfaların kenarları çizgilidir. Şevval ayının ortasında ve 920 yılında yazıldığı ketebesinden anlaşılmaktadır. (3.12.1514)

1- قد وقع الفراغ من تحرير هذا المصحف الشريف

2- على يد العبد الضعيف عبيد المولى النحيف

3- المحتاج الى رحمت الله اللطيف فى اواسط شهر

4- شوال المبارك من شهر سنة عشرين وتسعمائه 920 / 3.12.1514 15 Şevvâl

Bu Kur’ân-ı Kerim, sonra delaletimle Konya Mevlevîhânesine gönderilmiştir, şimdi müzededir.

Sakıb Dede, âdeti olduğu üzere onun ölüm yılını bildirmiyorsa da Esrar Dede şu değerli bilgiyi veriyor: Süratle yazı yazmaya muktedir olup birçok Mesnevî Şerif yazmışlardır. Kendi hattı ile olan Mesnevî Şerifleri Hüsâmeddin Çelebi’nin hattı ile olan Mesnevî Şeriften mukabele olunmuştur. Bu hakîr muharrir (yani Esrar Dede) bir tanesini ziyaret ettim. 990 tarihinde tahrir olunmuştu, diye yazmaktadır. Ölüm yılını 995 hududu olduğunu, Konya’da Yeşil Kubbenin gölgesine gömüldüğünü ilave diyor. Bizim gördüğümüz nüshalar 914, 920, 936 olduğuna göre 995’e varmaya daha 60 yıl istemektedir. Her halde dede uzun ömürlü insanlardan, çok gençken yazı yazmaya başlamış olması icap eder. Adını rahmetle analım.

Muharrem oğlu Ali’nin yazdığı Mesnevî

Mevlâna oğullarından Muharrem oğlu Ali, Mevlâna’nın makamında oturan, Konya’da cemaati çok Kapı Camisini, dergâhın bitişiğinde Sıbyan mektebini, Şeyh Aleman mahallesinde çocuklar için bir mektep, yanındaki mescidi tamir ettiren Pir Hüseyin Çelebi’nin hemşiresinin oğludur. Ali Çelebi’nin yazdığı Mesnevî şimdi Ankara’daki Dil Tarih Coğrafya Fakültesi kitaplığında 27496 numarada kayıtlı olup dıştan 19,5x13,5 yazı 15,5x10,4 sütun üstüne, her sayfada 25 satır var. Sayfa kenarları altın yıldızlı, Mesnevî’nin mukaddimesi yaldızlı bir daire içerisinde yazılmış olup 6

cildin besmeleleri altınla tezhip edilmiş dikdörtgen içindedir. XVII. Yüzyılda yazılmış olmasına rağmen "Bi'şnev in ney" diye başlıyor, fakat kenârda "ez" diye yani "Bi'şnev ez Ney" diye ayrıca işaret edilmiştir. Bütün kitap 286 varak 572 sayfadır. Surlar kırmızı, ayetler harekelidir.

Asıl ilğimizi çeken ketebesinde verdiği bilgidir. Türk Arapçası ile yazılan bu kısım şu cihetleri ışıklandırmaktadır.

1. Mesnevî Nizameddin Hüseyin b. Hasan Çelebi'nin kız kardeşinin oğlu Konyalı Mevlvî Ali b. Muharrem tarafından cuma gecesi yatsı vaktinde Muharrem ayında ve 1060/Ocak 1650 tarihinde istinsah edilmiştir.

2. Mevlâna'nın kutsal türbesinde Eflâki'nin nüshası diye meşhur olan yazmadan istinsah etmiştir. Eflâki dahi kendi nüshasını müellif hazretleri Mevlâna'nın halifesi Hüsâmeddin Çelebi'nin, halefi Sultan Veled'in huzurlarında okunmuş tenkih, tezhip edilmiş musahhah, müzehhep asıl nüshadan istinsah etmiştir.

3. Ali Çelebi kendi nüshasını Hüsâmeddin Çelebi'nin nüshası ile mukabele etmiş, onda olmayan kelimeleri sin harfini koymak suretiyle işaret eylemiştir.

4. Kendi nüshasını okuyan, mütalaa eden, eline alıp bakan, ondan faydalanana Allah merhamet etsin ve hiçbir harfini asla değiştirmesinler, kâtibi için dua etsinler. Allah işiten, yapılan duaları, niyazları kabul edendir. Hamd evvel-ahir Allah içindir, sâlat ve selam gizli ve açık olarak Peygamberine olsun, âmin.

7 satırdan ibaret olan ketebe şu şekildedir:

- 1- اتفق الفراغ من تنسيق الكتاب المثنوى المعنوى الهادى الى الصراط السوى على
رغم انف القوى يعون الله العلى القوى و احمدالله على اتمامه
- 2- و اصلى على محمد خيرة رسله وخيرانامه على يد عبد الفقير المفتقر الى غفرالمليك
المقدر على بن محرم المولوى القنوى ابن اخت العزيز
- 3- المحرّم قدوه مشايخ الزمن واشفق المشفقين فى الحزن تلك الاصحاب افتخار ذوى
الالباب نظام المله والدين الشيخ حسين بن حسن
- 4- متع الله العاشقين بطول بقائه ويرحم الله عبداً قال آمينا ليله الجمعة وقت العشاء
من شهر محرم الحرام سنه ستين والى وكان استنساخ فى التربه
- 5- المقدسته من النسخه المشهوره بالا فلاكى المستنسخه الاصلية المقرده المصححه
المذهبه المهدبه المنقحه على حضرت الشيخ مؤلف وحضور خليفه و خلف قدسناالله
- 6- برهم العزيز وماذلك على العزيز و قوبل هذه النسخه الشريفه المشهيره بنسخه حسام
الدين قدس سره و نمق منها ما هو ليس فيه واشيراليه بحرف السين

7- ورحم الله من قرأ و طالع و نظر فيه وانتفع ولا يغير حروفها قطعاً و دعا لكاتبه والله
سميع المجيب واحمد الله اولاً و اخرأ و الصلوه على رسوله با طناً و ظاهراً آمين

Görüldüğü gibi Mesnevî'nin sonunda Sultan Veled bitirimi yoktur. Konya nüshasında da olmadığına göre Sultan Veled bunu acaba ne zaman yazmıştır. Çünkü kendisinin 680 yılında yazdığı 6. cilt Mesnevî Eyüp'te Hüsrev Paşa kitaplığında 182 numarada kayıtlıdır. Orada da yoktur.

Çankırı Halk evi kitaplığında bulunan 19 Recep 873/2 Şubat 1469 tarihli bir Mesnevî yazmasının sonundaki mensur 3 satırlık kısım aşağıda yazılmıştır:

(1) منقولست كه چون حضرت خداوندكار قدس الله سره و ادام فى معرج القدس
فتوح. مجلد ششم را تمام كرد هيچ نفرمود همانا كه بطريق نياز حضرت (2) سلطان ولد
نورالله بنوره المؤيد از والد خود سؤال كرد كه بدین مقدار اختصار كردى چرا چیزی نمی
فرمائی و آن فیض معانی و اسرار گفتن را فارغ شدی. (3) بنده مخلص می خواستم كه
نسق باب هفت مجلد بودی و جواب فرمودن والد و ولد را تمهید عذر گفتن و نظم گفتن
ولد همان سواك و جواب را بدین نسق والله اعلم

مدتی زین مثنوی چون والدم

شد خمش گفتن ولد کای زنده دم

ارچه رو دگر نمی گوی سخن

بهر چه بستی در علم لذن

Mesnevî'nin ketebesı budur:

(1) اتفق الفراغ من تنميق كتاب المثنوى المعنوى المولوى على يد اضعف عباد الله
(2) المحتاج الى لطف ربه الانام القادر المطهر مجددین مهد القنطرى احسن الله اليهما
فى يوم (3) الخميس تاسع عشر من شهرالله الراجب سنه ثلث و سبعين و ثمانمائه اللهم
(4) اغفرلى و لوالدى ولا سقادی ولمن قرأ ولمن (5) نظر و لمن دعاهابته برحمتك (6)
يا ارحم (7) الراحمين

Kitap sonra Şirazlı Mehmed oğlu Mahmud'un eline geçmiştir:

(1) من كتب العبد الفقير الى كرم الله تعالى (2) محمود بن محمد الشيرازى (3) عفاالله
عز شانہ (4) بحق محمد و آله

Meali:

Naklolunur ki, Hazreti Hüdavendgâr 6. Cilt Mesnevî'yi tamamladıktan sonra artık başka hiçbir şey buyurmadı (yazdırmadı). Sultan Veled rica yolu ile kendi babasından neden bu miktar ile kısa kesildiğini, başka bir şey buyurmadığını o manalar feyzini, sırlar söylemeyi niçin terkettiğini sordu.

İhlâslı bendeniz istiyorum ki bu usûlde bir 7. cilt daha olsun.

Babanın buyurduğu cevapla oğluna özür yollu söylediklerini Sultan Veled, sual cevap tarzı ile bu suretle nazma çekmiştir:

Ol zaman bu Mesnevî'den vâlidim

Çün hamuş oldu ana ol dem dedim

Kim nedir vechi, idüp keffi sahun

Beste olmuştur der-i ilm-i ledün (Nahifi tercümesinin sonunda)

Demek ki 7. cilt meselesi böyle bir düşünüşü ortaya çıkarmış, fakat Sultar Veled'in yazmış olduğu 47 beyitlik manzume bu düşünüşün doğru olmayacağını bütün açıklığı ile ortaya koymuştur. Bu bakımdan başka bir yerde tesadüf etmediğimiz Çankırı nüshasındaki bilgiyi burada yazmayı doğru bulduk.

Sakıb Dede, Sefine'sinin 3. cildinde (s. 44), Derviş Mehmed Şehlâ adında bir zattan söz açarak kendisinin aslen Ankaralı olduğunu, bilgin evlatlarından, büyük bir mala sahip bulunduğunu, tahsil, terbiye gördüğünü, hatta Mesnevî şarihi İsmâi Rüsûhî Dede'nin hizmetinde olduğunu, kendi çağında geçen bilimlerde tanınmış bulunduğunu, vaktinin büyük bölümünü Mesnevî Şerif yazmakla geçirdiğini, onur muğlâk yerlerine kabule şayan notlar yazdığını, böylelikle ikinci Ubeyd Dede unvanı ile tanındığını, tecerrüt (bekârlık) cihetini üstün tutarak tek başına bir hücrede nefis kitaplar arasında yaşadığını bildirmektedir. Kendisinin şair olduğunu, âşıkça yazılmış eserleri bulunduğunu, manzumelerinde "Meyyâl" diye mahlas kullandığını sözlerine ilave etmektedir. Âdem Dede zamanında bulunduğu göre XVII. asrın ortalarında vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Kınalızade Hasan Çelebi tezkeresinde "Meyli" diye 6 tane şair ismi varsa da "Meyyal" diye kimseyi bulamadığım gibi Salim tezkeresinde de ismine rastlayamadım.

Mevlevî şairlerinin hal tercümesini toplayan Esrar Dede şaşı olduğu için Şehla ve galiba yine onun için Meyyal mahlaslarını kullanmak suretiyle tabiatın kendine reva gördüğü sakatlıktan öcünü alan bu zat, Esrar Dede tezkiresinde hem M harfinde, hem Ş harfinde yer almıştır. İmzasını "Naib-i Taib" diye yazan Trabzonlu Ali Enver Efendi¹⁰ *Semahâne-i Edeb* adlı matbu kitabında (s. 113-116) Şehlâ'yı Ş harfinde

¹⁰ Trabzon'un yetiştirdiği seçme şair, ediplerden Ali Enver, 1890-97 yılları arasında Mektep, Hazine-i Fünun gibi o devrin ünlü dergilerinde Arapçadan yaptığı tercümelemler ile dikkatimizi çektiği gibi, Gelibolu Mevlevihânesi'nde meşhur Şeyh Hüsam Efendi'nin oğlu Mustafa Daniş'ten aldığı Esrar Dede tezkeresini çok güzel bir üslupla kısaltmış bastırmıştır. 1339/1920 yılında ölen bu zat için Talat Bey'in söyleyip bendeki Semahane-i Edeb'e yazdığı tarih kıtasını yazıyorum:
Ali Enver o serfirâz-ı kuzât

anmış, sözünü de ilave ederek iki ismi bir yerde yazmıştır. Ölümünü 1080/1670 yılında göstermesi hangi belgeye dayanarak yazıldığı bizim için şimdilik belli değildir. Esrar'ın tezkiresine aldığı Türkçe, Farsça gazelleri, rubaisi her anlamı ile güzeldir. Mesela:

*Her bâr ki zâir-i kilisa olurum
Sen mâhı görüp vâlihü şeydâ olurum
Ben suret-i bîcâne dahi ikbal et
Aguşum açup ben de çelipâ olurum*

dörtlüsü yalnız Müslümanları değil, Salibe tapanları bile imana getirecek kadar güzeldir.

Cevrî Dedenin Mesnevî'leri

Mevlevî şairlerinden, hattatların her anlamı ile okur-yazar takımından olan bu zatın yazdığı bütün eserler zamanımıza kadar gelmiş, bundan 35-40 sene önce altınla eşit olarak alınıp satılmıştır. Mesela Sultan Selim, Galata şeyhi Galip Dede'ye Cevri hattı ile yazılmış bir Mesnevî ihsan ettiğinde, onun ne kadar makbule geçtiği Hüsnü Âşık şairinin padişaha sunduğu kasidesinden anlaşılmaktadır. Oradan birkaç beyiti buraya aktaralım:

*Bana Sultan Selim-i kâmvîr kâm-ı cihân verdi
Bütûn dînya değer bir genci hâs-ı râygân verdi
Ne genc amma ki her bir cildi bir gerdun-i pür envâr
Bu hâk-i ber karâra nüh tıbak-ı âsmân verdi
Nîce eyyâm idi hasrettim ol gencîne-i gaybe
Keremler kıldı hakka hem kerametten nişân verdi
Acep bir Mesnevî-i pürbehâ kim (Cevrî) hattı ile
Dil-i uşşâk-ı zâre Cevrî gerdundan emân verdi
Hüseyn-i Baykarâ bahşetmemişti Mollâ Câmi'ye
Bana ol kâmı kim bu Hüsrev-i sâhip-kırân verdi*

Cevri'nin külliyyatı, talebesi tarafından yazılmış olup Nuru Osmani kitaplığında No: 2370'de kayıtlıdır.

Mesnevî şârihi Sarı Abdullah Efendi'nin şerhini yazdığı gibi, ona divanında (varak 142a) pek güzel bir övme yazmıştır. Yine orada *Enmüzeccü't-tıp* müellifi Hekim Paşa Seyyid Mehmed Emir Çelebi için bir methiye, onun Tıp kitaplarını yazdığı hakkında tarihler vardır. Divanının 194^b'sinde Sofî Mehmed Paşa, Bağdat'tan fetih ve selâmetle İstanbul'a dönersem Cevri'ye bir Mesnevî Şerif yazdırayım diye ahdetmiş:

Ecelin oldu hükmüne râzı
Sâk olundu güherle târihi
İrtihal eyledi bizim kâzî (1339/1920-21) ارتحال ایلدی بزم قاضی

Sâhibine oldu ilham-ı Hüdâ - Dedi târîh eyledim nezri edâ (1051/1641-42)

Bir zat kurşun kalemle bu sayfanın altına işbu Mesnevî şimdi 3. Sultan Ahmed kitaplığında (Topkapı sarayında) bulunmaktadır, diye yazmış. Ben bizzat okudum. (Ahmed III. Kitaplığında No. 1354'de Cevri hattı ile Mesnevî vardır.)

Sofi Mehmed Paşa bir Mesnevî daha yazdırmış, Cevri ona şu tarihi demiş:

Oldu bu nüshanın itmâmına târîh-i tâm

Bi-bedel tarh-u zihî Mesnevî-i bî-mânend (1056/1646-47)

Divanın 203^b'sinde 9 beyitlik bir manzume mevcut olup, çok Mesnevî yazar Cevri'nin bu kutsal kitap hakkında yaptığı incelemeleri anlatması bakımından dikkate şayandır. Bu Farsça manzume:

بعضی ایاتی که بمثنوی نوشته اند
 هست اندر مثنوی ایات چند
 نیست او از مثنوی فیض مند
 گفته سلطان ولد بعضی ازان
 بعض افلاکی و بعض از دیگران
 بهر ایضاحی معانی هر یکی
 کرده اند الحاق از دفع شکی
 هست اشارتهاش در بعض نسخ
 شد بعض بی اشارت منتسخ
 وقت تطبیق دو نسخه غافل
 چونکه بیند زان یکی از جاهلی
 یا کند حک یا خط بطلان کشد
 خط نیکو را کند محکوک و بد
 هم بما بین دو معنی رابطه
 محو کردد می رود آن ضابطه
 گر تو بینی اندرین نسخه چنان
 معنیش بنگر باندیش بخوان
 چون عرض معنیست تو معنی ببین
 لب خموش کن زانچنان و زین چنین

Mesnevî'ye yazılmış olan bazı beyitler hakkında:

Mesnevî'de bazı beyitler bulunmaktadır ki bunlar (asıl Mevlâna'nın) feyizli olan Mesnevîsine ait değildir.

Onlardan bir kısmı Sultan Veled'in sözü, bazıları Eflâki'nin, bazıları dahi başkalarının sözleridir.

Her biri, manalarının izahı, şüphelerin giderilmesi için ilâve edilmişlerdir.

Bazı Mesnevî nüshalarında onlara işaretler konulmuş, bir kısım Mesnevî'de ise işaret yapılmayarak istinsah olunmuştur.

Bunlardan haberi olmayan bir kimse iki nüshayı karşılaştırdığında (mukabele ettiğinde) onların aslını bilmediği için gördüğü şeyi,

Ya kazıyarak yahut üstlerine yanlış çizgisi çekerek güzel yazılmış eseri silip bozarak berbat hale getirir.

İki mana arasındaki rabıta mahvedilerek ahengi de bozulmuş olur.

Eğer sen bu nüshada öyle şeyler görürsen manasına bak, onları dikkatle oku!

Zira garaz, maksat, onun manasıdır, manaya dikkat et, böylece daha fazla şeyler söyleyemeyerek sus.

Cevri Dede'nin, bir günde Mesnevî Şerif'ten 1000 beyit yazdığı olurmuş. Hazreti şârihten feyz alan bu zat, *Hall-i Tahkikât* (حل تحقیقات) isminde bir risale yazmış olup 1269/1853 yılında Amire matbaasında diğer eseri *Aynü'l-füyûz* (عين الفيوض) ile birlikte talik harfleri ile çok nefis bir şekilde basılmıştır.

Memleketimizde basılmış olan Mesnevî'ler

Padîşahından en küçük kâtibine kadar, vekillerinin, memurlarının, ahalisinden büyük bir kısmının bende ve muhib olmakla iftihar ettikleri Mevlâna'nın Mesnevî'si, ne kadar yazık ki Türk topraklarında iyi bir şekilde basılmamıştır. Mevlâna muhiblerinden olan Recâi Efendi'nin (Üstad Ekrem beyin babası, Ercüment Talu'nun büyük babasının) Takvimhâne-yi Âmire nazırlığı zamanında büyüklüğü dıştan 20x12 yazı 17x9,5 her sayfada 21 satır, kenarında 40 satır olmak üzere 602 sayfa halinde 1268/1852 yılında Tebrizli Mehmed Hüseyin b. Mehmed İsmail el yazısı ile kırık talik denilen hat ile taş basması olarak tabedilmiştir. Bendeki nüshanın ayrıca mahfazası olup surhlar kırmızı boya ile boyanmış, Arapça dibeçe, etrafına tezhip yapılmıştır. Sonunda Recai'nin, meşhur Ziver Paşanın, Recâizade Şefik Bey'in söylediği manzum tarihler vardır. Recâi Efendi şöyle diyor:

*Kerâmet-pîşe Şeh Abdülmecid hânın zamânında
Dedem, gel al basıldı Mesnevî-i Hazret-i Mollâ
Recâi yazdı tarihin erenler, hoş gör eyvallâh
Ne bâlâ tab' olundu Mesnevî bâ sırr-ı Mevlânâ
Ziver Paşa dahi şu tarihi demiş:*

*Bak bu iki mısra '-ı zîbâ-nizâm
Oldu bir tarih-i Ziver muhtevî
Sâye-i kutb-i cihânda bî-bedel
Tab' olundu Mesnevî-i ma'nevî (1268)*

İki büyük devlet adamının, âlâ, bâlâ diye övdükleri bu baskı ne yazık ki hiç dedikleri gibi değildir. İşin garip tarafı Türkiye'nin bir vilayeti olan Mısır'da, as Bursalı Ali Cevdet Efendi, Nahifi tercümelerini en güzel italik harflerle, beyaz, güzel kâğıtlar üstüne şahane bir şekilde tercümesi ile birlikte Mesnevî'yi basıyor da hududu Tuna'dan Umman'a kadar uzanan koca bir imparatorluğun merkezinde tab basması ile incecik bir kâğıt üstüne tab ediliyor.¹¹ Burada Mevlâna'nın bir beytini manasını yazalım:

*"Mum senin elinde demir gibi sertleşir, ona hiçbir şekil veremezsin;
hâlbuki demir Davut Peygamberin elinde mum olur, ona istediği
biçimi verebilir."*

İslâm âleminde Kur'ândan, hadisten sonra hakkında en çok şerh yazılan beyitlerinden antolojiler seçme manzumeler meydana getirilen eserlerin başında Mesnevî gelir. Hemen bütün doğu âlemi ta Buhara'dan başlamak üzere, Hindistan Müslüman ve Mecusiler beraber olarak düşünölmelidir. Selçukîler zamanında, dah sonraki derebeyleri, Osmanlılar bütün edipler, şairler Mesnevî'ye, Mevlâna'ya sayg göstermişlerdir. O derecedeki meselâ meşhur Gülşehrî şeyhi Dede Ömer Ruşer şöyle diyor:

*Kanda tapsan bir kitab-ı Mesnevî
Var ugrula ger ola Tanrı evi
Mesnevî'siz olma yani ey veled
Her sözüdür çün anun bir hoş sened*

Bu günkü Türkçeye çevirecek olursak:

*Nerede bir Mesnevî kitabı bulsan,
Tanrı evi bile olsa onu çal;
Mesnevî'siz olma, ey oğul!
Çünkü onun her sözü mükemmel bir senettir, belgedir.*

¹¹ Selanikli Mesnevîhân Esat Dede, çok feyizli bir insandır. Zamanımızda yetiştirdiğini İstanbul Mesnevîhânlarının pek çoğu, hemen onun talebesidir. Bundan başka dedeni Bayezit'teki Umumi Kitaplığa hediye ettiği kitaplar da büyük bir yekûn tutar. Bunda başka Sipehsalar Menakıbını Hindistan'da bastırmaya muvaffak olmuş, Mesnevî Şeri de 1. cildini metin halinde Âmire Matbaasında Cemadelulâ 1288/1871'de 156 sayfa halinde bastırmıştır. II. Deftere de başlayacağını söylemişse de herhalde yayınlanmam olacak ki ben rast gelmedim. Veled Çelebi dahi, bütün eski nüshaların farklarını göstermek üzere bir Mesnevî metni basmaya başlamışsa da ancak 3 forması basılmış diğerleri kalmıştır. Benim bildiğim Türkiye'deki metin halinde basılmış Mesnevî'ler bunlardan ibarettir.

Molla Câmî Mesnevî'nin iki beytini şerh eden Farsça bir eser yazmış olup, benim kitaplığında ondan 3 nüsha olduğu gibi, meşhur Farisî hocalarından Neşet dahi *Tercüme-i Şerh-i Dübeyti-yi Molla Câmî* adı altında bir eser yazmış, 1263 senesi Muharremi ortasında 1847 yılı ocak ayı başlarında Matbaa-yı Âmire'de 57 sayfa halinde güzel bir şekildè basılmıştır. Kitabın en çok bizi ilgilendiren ciheti hem Molla Câmî'nin Mesnevî'ye, bilhassa onun iki ilk beytine yazdığı şerh, hem tanınmış öyle büyük bir zatın eseri olmasından hem de Hoca Neşet şerhinin 17. sayfasındaki şu iki beytin bulunmuş olmasından ötürü ayrı bir değer taşımaktadır.

هرچه باشد نظم و نثر اندر ز من
نیست الا نغمهای لحن من
هست ازین خوش نغمهای جان فرا
مثنوی در شش مجلد یک نوا

*Her vakit, nazım ve nesir olarak her ne varsa, hepsi benim
nağmelerimin sesidir, lahmıdır; başkasının değildir.
Cana can katan bu hoş nağmeler, 6 cilt olan Mesnevî Şeriften
husule gelmiş bir tek sestir.*

Görülüyor ki Molla Cami, Mesnevî'yi 6 cilt olarak kabul eylemektedir. Demek 7. cilt olayı, Horasan'a kadar gidememiştir.

Mesnevî yazarları elbet böyle 5-10 kişiye munhasır değildir. Selçuklular devrinden kalma o kadar güzel, o kadar göz alıcı yazmalar vardır ki bunlar Türk medeniyetinin birer canlı âbideleridir. Dünya kitaplıklarındaki yazma Mesnevî'ler sayılacak olsa her halde binleri aşar. Mesela benim gibi bir âcizin kitaplığında 12 tane yazma Mesnevî nüshası vardır. Bunlar arasında birisi Selçuklular devrinden kalma olup yalnız besmelesi tezhipli, fakat kâtibin ismi yazılı değildir. Bir tarihte İbrahim-i Tennuri torunlarından bir zatın elinde bulunmuştur. Tezhipli olan diğer iki nüshadan birisinin tarihi 908/1503, diğerinin ki 913/1507dir. Bütün sayfaları altınla yazılmış bir Mesnevî nüshası II. Abdulhalim Çelebi'nin (1291/1874-1344/1925) evinde ziyaret etmiştim. Ayrıca resimli Mesnevîler de vardır.

Sakıb, Esrar Dedeler; Konya Mevlevîhânesinde, Hüsâmeddin Çelebinin makamını işgal ettiği için zamanımızda Tarikatçı adını alan Konya Mevlevîhânesi şeyhi Receb İmad Dede XVIII. asrın başlarında ölmüştür. Bu zatın da Mesnevî yazdığını yukarıdaki iki zat haber vermekte ise de, biz şahsen o nüshaları görmedik. Yalnız kendisinin dil şeklinde bir mecmuası güzel bir mahfaza içerisinde şahsi kitaplığımdadır. Buradaki yazılarına bakarak diyeceğim ki talik yazmada hakikaten Türklerin İmad'ıdır...

Mesnevî'nin Beyitleri

Eflâki'ye göre 26 bin 660 beyittir. *Keşfüt-zünûn*'da (Maarif Vekâleti basımı) C. II, s. 1587-89 Mesnevî'nin tercüme, şerhleri hakkında kıymetli bilgi verdiği gibi,

beyit sayısını Eflâki'nin yazdığı gibi kabul etmektedir. Bizim görebildiğimiz eski nüshalara nazaran Mesnevî beyitleri şöyledir:

1- 687 tarihli Elif Efendi nüshası	25689
2- Sahih Ahmed Dedeye göre	25585
3- Gavsî Dede Mecmuasına göre	25820
4- Velîyüddin Efendideki Mesnevî'ye göre	25966
5- Edirne Selimiyesinde 709 tarihli nüsha	25669
6- Eflâki'ye göre	26660
7- Nicholson'a göre	25632

Yukarıdaki sıra numarasını takip ederek her cildin beyit sayısı şöyledir:

	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>3</u>	<u>4</u>	<u>5</u>	<u>6</u> (Efl.)	<u>7</u>	Surh sayısı
I.Cilt	4010	4012	4040	3995	3995		4003	176
II.Cilt	3803	3793	3834	3845	3848		3801	111
III.Cilt		4809	4796	4856	4755	4755	4810	230
IV.Cilt	3853	3841	3870	3860	3760		3855	138
V.Cilt	4237	4225	4253	4318	4318		4238	176
VI.Cilt	4977	4918	4967	5193	4193		4916	134

(Eflaki, VI cilt toplam: 26660)

Görüldüğü üzere Mesnevî beyitleri Eflâki'nin gösterdiği 26660 beyitten Nicholson'un sayısı çıkarılacak olursa aradaki fark 1037 beyit olur.

1299/1882 yılında İran hükümetinin Adalet Bakanı Alâüddevle Abdurrahim Hanın bastırıldığı *Keşfü'l-ebîyât-ı Mesnevî*'de beyitlerin kenarında bazen hariç sözünün ilk harfi olan H işareti vardır. Bunlar asıl Mesnevî'den olmayıp Sultan Veled tarafından o konunun aydınlatılması için ilave edildiği söylenmekte ise de asıl Hüsâmeddin Çelebi'nin yazdığı nüsha ile Sultan Veled'in ilave ettiklerini bildiren, onun hattı ile yazılmış nüsha keza mevcut olmadığından bunlarla ayırt etmeye imkân yoktur. Mesnevî beyitlerinin sıhhati hakkında Eflâki bize büyük rehberlik edebilir. Mesela 18. beyitten sonra gelen iki beytin üstüne *Keşfü'l-ebîyât* nüshasında H işareti konulmuşsa da Eflâki bu beyitleri kendi Menakıb'ında Mevlâna'nın olmak üzere yazmıştır. Binaenaleyh biz bu işin biraz daha etraflıca incelenmesini arzu ediyoruz.

Ancak başlı başına bir eser konusu, daha doğrusu bir monografinin çevresine girmesi gereken şu noktaların tetkikine kitabımız-makalemiz müsaade etmemektedir.

Mesnevî'nin içerisindeki güç kelimeleri toplayarak *Müşkilât-ı Lügat-i Mesnevî* diye eserler meydana getirilmiştir. Bunlardan Hazreti Şârihin Velîyüddin Efendi'de No: 1672 de kayıtlı "Hall-i Müşkilât-i Mesnevî" eseri 29 satır, 198 varak olarak

gösterilmektedir. Bundan başka Şabanzade Mehmed Muhteşem Efendi'nin *Muzhirü'l-işkâl fi beyâni Lügâti'l-Mesnevî* adlı bir eseri Nuruosmani kitaplığında 4877 numarada kayıtlı olup Mikrofilme aldığımız eserin pozitifleri kitaplığımızdadır. Çorlulu Ali Paşa kitaplığında No: 295'de Şabanzade'nin bu eseri 600 varak, her sayfada 33 satır, cetvel, ser-levha, müzehhep olarak gösterilmiştir. Halet Efendi kitaplığında 565 numarada 29 satırlı *Lügat-ı Mesnevî Şerif* mevcut olup kaydın altına kurşun kalemle 239 varak diye bir zat işaret etmiştir. Şu halde aranacak olsa İstanbul kitaplıklarında daha epeyce Mesnevî hakkında faydalı eserler bulunabilir.

Mesela meşhur Molla Fenari Şemseddin Mehmed b. Hamza, Bursa Orhan kitaplığı 481 numaralı (Hüseyin Çelebi kitapları arasında) *Şerh-i Miftâhü'l-gayb*'in sonunda 183^b'de Mesnevî'nin Arapça olan dibacesini şerh ettiğini gördüm. Bunun mevcut olduğunu şimdiye kadar kimseden işitmemiştim. Muhyiddin-i Arabî, Sadreddin-i Konevi ile çok meşgul olan Molla Fenari'nin Mevlâna'yı da ihmal etmediği böylelikle anlaşılmış oluyor.

Mesnevî'den "cezîre" tabir edilen seçmeler yapılmıştır. Bu isim Mesnevî büyük bir denizdir, onun içerisinden seçilip ayrılanlar bir ada itibar edilerek bu isim verildiği gibi adacık anlamında "cüzeyre" diye de bazen okunmuştur.

Mevlâna Mesnevî'si'nin her yerde okunacağını, doğudan batıya kadar yayılacağını söylemişti. 700 yıl sonra bile bu sözünün doğru olduğunu görmek bahtiyarlığına nail olduk.

Sipehsalar'da şöyle bir ibare vardır:

بعد از ما مثنوی شیخی کند مرشد طالبان گردد سائق سابق ایشان باشد.

"Mesnevî bizden sonra şeyhlik eder. Gerçek isteklilerine mürşit olur. Onları yüksek makamlara iletir, hakiki maksuda çeker."

Bundan ötürü Mevlâna'yı anlamak isteyenler, onun eserleri ile bilhassa Mesnevî'si ile uğraşmalı, onu dikkatle okumalı, anlayamadığı yerleri hal ehli kimselerden sormalıdır. Eflâki, Mevlâna'dan rivayetle mühim bir ifadeye bulunmaktadır:

Farsçasını aşağıda naklettiğimiz ibare Mevlâna'nın eserlerini anlamak için daha önce hangi eserleri okumamız icap ettiğini anlatmaktadır.

و مولانا فرمود کہ ہر کہ سخنان عطار را بجد خواند اسرار سنائی را فہم کند. ہر کہ سخنان سنائی را باعتقاد مطالعہ کند کلام ما را ادراک کند و ازان برخوردار شود و برخوردار.

"Mevlâna buyurdu ki, her kim, Attâr'ın sözlerini ciddiyetle okursa, Senâi'nin sırlarını anlar, her kim Senâi'nin dediklerini itikatla, inanışla mütalaa ederse bizim sözlerimizi idrak eder, onlardan berhudar olur ve feyiz kazanır."

Mevlâna'nın eserlerini iyice anlamak için Senâi ile Attâr'ı okumak elbette yerinde bir harekettir. Fakat onun asıl fikirlerini açıklayan Sultan Veled'in eserleri

bilhassa *İbtidânâme*, *Rebâbnâme*, *İntihânâme* ile *Ma'ârif* adlı mensur kitabı, *Divanı* dikkatle okunursa Mevlâna konusu daha iyi anlaşılabilir olur. Nitekim kendisi şöyle demektedir:

*Mevlâna gibi cihanda olmadı
Ancılayın kimse Hak'tan dolmadı
Ol güneşdür evliyalar yıldızı
Dükeline ol değerür oruzu
Tanrı'dan her bir kişi bahşiş bulur
Haslarınınun bahşışı ayruksu olur
Bahşışı kim verdi Hak Mevlâna'ya
Anı ne yoksula verdi, ne bâyâ
Siz anı benim gözümle görünüz
Anun esrarını benden sorunuz
Ben diyem sözler ki kimse demedi
Ben virem nimet ki kimse yemedi
Ben virem hil'at ki kişi giymedi
Kimse benim bahşişimi saymadı*

Rebâbnâme'den aldığımız Türkçe beyitler, Mevlâna sarayına Sultan Veled'in kılavuzluğu ile girilebileceğini bize açıkça izah etmektedir. Buna rağmen Sultan Veled'in eserlerinden yalnız 14 bin beyitli *Divanı* 1941'de tarafımdan bastırılmış, *Ma'ârif* adlı mensur eseri, Tahran'da 1916 yılında taş basması olarak yanlışlarla dolu halde bastırılmıştır. Maarif Vekâletince dilimize kitaplığımdaki yazma nüsha esas tutularak bir tercümesi yaptırılıp bastırılmıştır.

Sultan Veled'in Mesnevîleri dilimize tercüme edilmişse de henüz müsvedde halindedir.

Tahran şehrinin büyük caddelerinden birisine "Hıyâbân-ı Mevlâna" adı verildiği gibi, bu uyanık memleketin birinci sınıf düşünürleri, onun hakkında şunları söylemektedir:

Prof. Dr. Şafak Rızazade:

*"Beşeriyet, bugüne kadar Mevlâna'nın sahip olduğu dimağın
ululuğunda bir şeyi kendinde görmemiştir."*

Üstat Celâl Hümâ'î diyor ki:

*"Mevlâna'nın sözleri o derecede engindir ki onun derinleştirilmesi,
teemmülî için yüzyıllara ihtiyaç vardır."*

Şücâeddin Şifâ:

“Cihanın ulu filozoflarının kanaati şudur ki Mevlâna'nın düşünceleri beşeriyet için en büyük kılavuz olacaktır.”

XIX. Yüzyıl İran'ının en büyük edebiyat tarihçisi, Şeyhzâde Muzaffereddin'in üstadı, *Ferheng-i Nâsirî* lügatının yazarı, *Mecma'u'l-füsehâ* gibi İran söz erlerinin hâl tercümelerini, eserlerini dile getiren azametli kitabın müellifi Rıza Kulihân Hidâyet¹² 1281/1865 yılında basılan *Divân-ı Şemsü'l-hakâyık* adlı Mevlâna'nın büyük Divanından yapmış olduğu antolojinin başına bir Önsöz yazmıştır. Burada Mevlâna hakkında ileri sürdüğü fikirler hem gerçeğe uygundur hem de İran edebiyatında söz söyleme yetkisine sahip bir uzmanın diğer İran şâirleri ile Mevlâna'yı, onun eserlerini kıyaslayarak çıkardığı sonuçları bildirdiği için ayrı bir önem taşır.

Memleketimizde Farsçayı bilmeyen bazı kimselerin Mevlâna'nın eserlerinde telif zaafı görmeleri hiç şüphe yok ki tamamen yanlış, indi kalmaya mahkûmdur. Tartışma kapısı açmamak için burada o gibilerin sözlerini tekrar edecek değilim. Rıza Hidâyet Kulihân'ın ifadesini önce Farsça, sonra bunun tercümesini yazmak suretiyle Mevlâna'nın nasıl bir büyük sima olduğunu, Farsçasının da, Arapçasının da yanlışsız, pürüzsüz olduğunu anlatmış olacağım. Hemen şunu söyleyelim ki Mevlâna'nın bütün arzusu manadır. Söz, kafiye onun için ikinci üçüncü derecedeki şeylerdir. Kendisinin daima dilsizlerin dilini öğrenmemizi tavsiye etmesi de bundan dolaydır.

من بنده که پارسی زبانم و بعقیده جمعی سخنگوی و سخندانم و بسیار نامها دیده ام و بسیار نظمها شنیده ام و کتابها از نظم و نثر خود درگیتی گذاشته ام و بر اشعار قصه ها و عرفا تذکره ها بر نگاشته چون غزلیات مولانا در عجم و جد انگیز و عشق آمیز ندیده ام و چندانکه بقدر دانش خود در وادی تفکر و تدبیر شتافته ام هیچکس را در مقام و مقال و حال بیایه وی نیافته ام. آنقدر حقایق و دقایق حکمت و معرفت که در سخنان او که در حقیقت واردات ربانی است مندرج است. در کتب هیچ یک از محققین فصحای سابقه ندیده و همان بقول یکی از اکابر مشایخ زمان ما لفظ و معنی هرده بر ضمیر منیر مولوی معنوی وارد گردیده. غزلیات شیخ مصلح الدین عبد الله السعدی الشیرازی در کمال فصاحت و نهایت ملاحظت و لیکن اغلب خیالات مجاز و مقالات ناز و نیاز خواهد بود و کشف حقیقتی و شرع طریقتی در آن جلوه نخواهد نمود و نقاد بصیر و متبع خبیر داند

¹² Hidâyet Rıza Kulihân, 15 Muharrem 1215 / 8.VI.1800'de Meşhed'de doğmuş, 10 Rebüüssani 1288 Cuma gecesi / 29. VI. 1871'de Tahran'da ölmüştür. İki değerli oğlu olduğunu, *Ferheng-i Nâsirî* adlı lügatının sonunda okudum. Dr. Browne'un İngilizce İran Edebiyatı Tarihi adlı ünlü kitabının IV. Cildinde fotoğrafı vardır.

که در سخنان جناب مولوی معنوی قصه دیگر است داور از خوان فضل و کرم خاصه الهی
قسمتی و حصه دیگری آری. بر بسته دیگر باشد و بر بسته دگر.

چنانکه در فضل و کمال و عشق و حال از روزگار ظهور وی الی زمانا هذا
احدیرا از محققین کامل و مدققین واصل از وی برتری نیاید در سخنگوی را بادی همسری
نشاید...

"Ben aciz ki dilim Farsçadır, bazı kimselerin rivayetine göre şâirim, şiiirden anlayan bir adamım, çok kitaplar okumuş, çok şiiirler işitmişim. Manzum, mensur eserler vücuda getirmişim, İran şairleri hakkında Tezkire-i Şuara yazmışım. Ben İran edebiyatı içinde Mevlâna'nın gazelleri gibi vecd ve aşk ile yazılmış, insanı heyecana getiren bir şiiir görmemişimdir, bilgim derecesinde düşünüp taşındım; ruhani makam, şiiir, zevk, hal vadisinde onun derecesinde kimseyi bulamadım. Onun şiiirlerindeki gerçekler, hikmet, irfan incelikleri, hakikatte ilâhi bir ilhamdır. Bunlar, hakikat yolunda yürümüş eski ârif ve şairlerin hiç birisinde yoktur. Zamanımızın büyük şeyhlerinden birinin dediği gibi, sanki Mevlâna'nın aydın gönlüne lâfız ile mana beraber ilham olunuyor. Şeyh Sadi'nin gazelleri son derece fesahatlidir, tatlıdır. Fakat nihayet hayalin mecazi, sözün naz ve niyazında söylenmiştir. Onlarda derin, ruhî bir keşif, hakikat yolunun ifadesi yoktur. Basiretli münekkitler (eleştiriciler), işten anlar mütebbiler (inceleyiciler) bilir ki Mevlâna'nın sözleri bir başka meseledir. Ona yani Mevlâna'ya fazl, kerem sofrasında ilahi bir hassa ve kısmettir, bir başka hissedir.

Başı bağı (cansız, cemat) başkadır, kurtulmuş (üreyip türemekte olan) başkadır. Öyle ki fazilet, kemal, aşk, hal vadisinde onun zuhurundan bu güne kadar kâmil muhakkıklar, müdekkiklerden hiçbir kimse ona üstün gelememiş, söz söylemekte, şiiirler hususunda onunla at başı bir gidemmiştir." (Dîvân-ı Şemsü'l-hakâyık, 1281/1864, s. 3)

XV. Yüzyılın büyük İslâm bildiğini Abdurrahman Molla Câmi (öl. 898/1493)'nin Mevlâna hakkında söylemiş olduğu şöhretli manzumeyi burada meraklılara sunmayı münasip gördüm. Böylelikle son iki beytini memleketimizde yaygın bir şekilde tanınmış ve bazı kimseler tarafından 'bunun bir kıt'a olduğu zannedilmişse de 16 beyitli bir Mesnevî'nin son mısraları olduğu anlaşılacağından bundan böyle yanlışlığa mahal kalmamış olur:

مثنوی مولوی معنوی

کهنه افسرده را بخشد نوی

مثنوی مفتاح گنج کبریاست

بهر دانا بهر نادان اثر دهاست

مثنوی تفسیر اسرار حقیقت
 هادئ اهل طریقت مثنویست
 مثنوی بر خلق از حق نعمتست
 صاحبان اشتها را دعوتست
 مثنوی معنوی دارالشفاست
 آر و کبر و غفلت مارا دواست
 مثنوی داروی گنج غفلتست
 مارگیر مار گنج غفلتست
 نی همین باشد رموز ایزدی
 هست گنجی از کنوز ایزدی
 مثنوی روح الله امراض شد
 اشتهای کفر را مقراض شد
 مثنوی در دل فرخ در جان سرور
 مثنوی در لب سخن در دیده نور
 نیست می گویند در دنیا نعیم
 مثنوی پس چیست ای رب کریم
 نیکبختانرا زخوان مولوی
 جنت روحانی آمد مثنوی
 مثنوی طورست موسی مولوی
 موسی بی لن ترانی مثنوی
 هرکه خواند مثنوی را صبح و شام
 آتش دوزخ برو بادا حرام
 مثنوی مولوی معنوی
 هست قرآن در زبان پهلوی
 آن فریدون جهان معنوی
 بس بود برهان قدرش مثنوی
 من چو گویم وصف آن عالی جناب
 نیست پیغمبر ولی دارد کتاب

*Mevlâna'nın manevi olan Mesnevî'si donmuş eski şeylere taze hayat bahşeder.
 Mesnevî, Tanrı hazinesinin anahtarı olup bilginler için, cahiller için ejderhadır.*

Mesnevî gizli sırların tefsiri, tarikat ehlinin doğru yola, doğruluklara kılavuzudur.

Mesnevî halk için Hak'tan gelmiş nimettir, iştehası olan kimselere davettir.

Mesnevî manevi Darüşşifadır, bizim kibir, gaflet, hırsımızın devasıdır.

Mesnevî gaflet hastalığının ilacıdır, gaflet hazinesi yılanını yerinde zaptedendir.

Sadece ilahi remizlerin değil; ilahi hazinelerden bir hazinedir.

Mesnevî hastalıklar için Tanrı'nın rahmetidir, küfür iplerini kesmek için makastır.

Mesnevî gönülde ferah, canda sevinçtir; Mesnevî ağızda söz, gözde nurdur.

Dünyada cennet yok diyenlere karşı: Ey kerim olan Tanrı, ya Mesnevî nedir?

Kutlu yaratılmışlar için Mevlâna'nın nimet sofrasından Mesnevî ruhani arkadaş olarak geldi

Mesnevî Tur-i Sina'dır, "göremezsın" hitabına mazhar olan Musa dahi Mevlevîdir, yani Mevlâna'dır.

Manevi bir zat olan Mevlâna'nın Mesnevîsi, Fars dilinde Kur'ân'dır yahut Kur'ân'ın tefsiridir.

O mana cihanının padişahı olan zatın, kadrinin yüceliğine Mesnevî delildir, burhandır.

Ben o büyük kişi hakkında ne diyebilirim, onu nasıl tavsif eylerim: Peygamber değil ama kitabı vardır.

Biz, Cami'nin övgüsünü kelime kelime değil daha ziyade mana cihetinden dilimize çevirmeyi üstün tuttuk. Başka bir zat başka bir şekilde de tercüme edebilir.